

ביקורת דוח הוועדה הציבורית למניעת הרשעות שווא ולתיקונן
בנושא הודאות שווא בחקירה:
סקירת מחקרים מאלפת; המלצות מאכזבות; והיעדר בטיחות מפני
הרשעת חפים-מפשע

מאת

בועז סנג'רו*

בעבר ניתן היה לפקפק בדבר קיומה של תופעה נרחבת של הרשעות של חפים-מפשע המבוססות על הודאות-שווא בחקירה. בעקבות המחקרים החדשים שחלקם מבוססים על ההשוואות הגנטיות הנערכות במסגרת פרויקט החפות האמריקני, התכחשות לקיום התופעה נובעת בדרך-כלל מאי ידיעה. מינוי הוועדה הציבורית למניעת הרשעות שווא ולתיקונן והסמכתה להמליץ בנושא הודאות-שווא בחקירה עוררו תקוות בקרב אלה המכירים את המצב הרע הקיים. סקירת המחקרים שבדוח מאלפת. בהשפעתה, גם ניתוח מרבית הסוגיות טוב. אך ההמלצות מאכזבות ואין בכוחן להביא לשיפור משמעותי. נוצר הרושם המטריד שהוועדה קשובה מדי לצרכי הרשויות, ובמיוחד המשטרה והתביעה, עד כי הדבר מחבל בהגנה שהיא מציעה לספק מפני הרשעת חפים-מפשע. ייתכן שהרכב הוועדה והניסיון להגיע להסכמות הכשיל את יכולתה למלא כראוי את תפקידה "מניעת הרשעות שווא ותיקונן". המלצות הוועדה עשויות היו להיות טובות מאוד אילו הרחיבה את מעגל המוגנים מקבוצות חלשות במיוחד ובעיקר הקטינים, הלוקים בנפשם והלוקים בשכלם, למעגל החשודים כולם. כל החשודים והנחקרים הם חלשים מול כוחה העצום של מערכת אכיפת החוק. ובכיוון ההפוך: עצם העובדה שלדעת הוועדה ניתן וצריך לחזק את ההגנה על חלק מהחשודים ומהנחקרים באמצעות היוועצות בסנגור, נוכחות בחקירה, תיעוד החקירה, ואי-הסתפקות בהודאה לשם הרשעה ודרישת ראייה עצמאית שתהווה סיוע, מלמדת שניתן לחזק כך את ההגנה על כלל החשודים, הנחקרים והנאשמים. בנוסף, כדי להגיע לדרגה של המלצות טובות מאוד, צריך לדרוש מעבר משיטת החקירה מוכוונת האשמה Reid לשיטת חקירה של איסוף מידע כגון PEACE.

מבוא. א. סקירה תמציתית של המלצות הוועדה. ב. גורמי הסיכון המרכזיים להודאות-שווא ודרכי התמודדות עמם. 1. הודאות-שווא ומאפייניהן; "פרטים מוכמנים"; ודרישה ל"סיוע חזק". 2. גורמי סיכון הנובעים מהחשוד. 3. גורמי סיכון הנובעים מהחקירה. ג. אמצעים נוספים למניעת הודאות-שווא. 1. זכות ההיוועצות והיידוע. 2. נוכחות סנגור בחקירה. 3. תיעוד חזותי וקולי של החקירה. ד. המלצות אלטרנטיביות. ה. אחרית דבר: הרכב הוועדה -

* פרופ' מן המניין; חבר סגל במכללה האקדמית גליל מערבי ובמכללה האקדמית ספיר; ראש המכון לבטיחות במשפט הפלילי; מייסד האתר "ביקורת מערכת המשפט הפלילי". תודתי נתונה לפרופ' רינת קיטאי סנג'רו על הערותיה המכחמות לטיטת המאמר; וכן לעורך שמעון לנג ולחברי מערכת "משפטים על אתר" על הצעותיהם הרבות לשיפור המאמר.

ניסיון בלתי-צליח ליצירת בטיחות מפני הרשעת חפים-מפשע. נספח - הפעלת מודל הבטיחות המתקדם STAMP על הודאות.

מבוא

קשה לחשוב על נושא ראוי יותר להקמת וועדת מומחים שתמליץ על דרכים לשיפור המצב הקיים מאשר הרשעות של חפים-מפשע המבוססות על הודאות-שווא בחקירה. בעבר ניתן היה לפקפק בדבר קיומה של תופעה נרחבת זו – "איש באמונתו יחיה"¹. כיום, במיוחד בעקבות המחקרים החדשים המבוססים על ההשוואות הגנטיות הנערכות במסגרת פרויקט החפות האמריקני ומיזמים אחרים, התכחשות לקיום התופעה נובעת בדרך-כלל מחוסר ידיעה, שאותו ניתן להשלים באמצעות לימוד המחקרים.²

על רקע זה, מינוי הוועדה הציבורית למניעת הרשעות שווא ולתיקונן והסמכתה לרון ולהמליץ בנושא הודאות-שווא בחקירה עוררו תקוות בקרב אלה המכירים את המצב הרע הקיים.³ אכן, סקירת המחקרים המובאת בדוח היא מאלפת.⁴ בעקבותיהם ובהשפעתם, גם הניתוח של מרבית הסוגיות הוא טוב. אך ההמלצות הן מאכזבות ואין בכוחן להביא לשיפור משמעותי של המצב הרע הקיים. כפי שאציע בשולי הדברים, ייתכן שהרכב הוועדה והניסיון להגיע להסכמה באשר לכל סוגיה הכשיל את יכולת הוועדה למלא כראוי את תפקידה החשוב – "מניעת הרשעות שווא ותיקונן".

בטרם נצא לדרך הביקורת, הערה מבנית: כדי להקל על הקוראות והקוראים שאולי ירצו להשוות בין ביקורת זו לבין הדוח המבוקר, מבנה הביקורת ומספור הפרקים כמעט זהים לאלה שבדוח הוועדה.

א. סקירה תמציתית של המלצות הוועדה

הוועדה הוקמה בשנת 2018, על-ידי שרת המשפטים לשעבר איילת שקד. בכתב המנדט של הוועדה היא הוסמכה לרון בארבעה נושאים, שהראשון שבהם הוא "החשש ממתן הודאות שווא בחקירה, בעיקר בפני חוקרים ומדובבים."⁵ הוועדה פרסמה את דוח הביניים בנושא זה בשנת 2024.

בחלקו הראשון של הדוח הוועדה סוקרת את המצב המשפטי הקיים בישראל. הוועדה סוקרת את מעמדה המופרז של ההודאה בדין הישראלי (כביכול "מלכת הראיות"), את מודל החקירה המקובל בישראל, את הכללים לגביית הודאה על פי המצב הנוהג בישראל כיום, את

¹ זהו הביטוי שבו השתמשה הוועדה הישראלית הקודמת שדנה לעומק בנושא – ראו דוח הוועדה לעניין הרשעה על סמך הודאה בלבד ולעניין העילות למשפט חוזר (1994) ("וועדת גולדברג").

² ראו בועז סנג'רו, בטיחות מפני הרשעת חפים מפשע 17 - 25, 161 - 163 (2023); בועז סנג'רו, הרשעת חפים מפשע בישראל ובעולם: גורמים ופתרונות 27 - 42 (1994); והמחקרים הרבים המובאים שם.

³ הוועדה הציבורית למניעת הרשעות שווא ותיקונן – דוח ביניים בנושא הודאות שווא בחקירה (2024) (להלן: הדוח). יצוין כי מבחינת השפה העברית יש כנראה להחליף בשם הוועדה את המלה "ויתקונן" במלה "ולתיקונן". בעניין זה יש לשבח במיוחד את מרכזת הוועדה, ד"ר רתם רוזנברג-רובינס.

⁴ הדוח, עמ' 1.

⁵ השו: בועז סנג'רו "ההודאה כבסיס להרשעה – האמנם 'מלכת הראיות' או שמא קיסרית הרשעות השווא? הסכנה – הרשעת חפים מפשע על סמך הודאותיהם בלבד, הפתרון – 'סיוע' – ראייה חיצונית לנאשם, אובייקטיבית, ממשית ומשמעותית" עלי משפט ד 245 (התשס"ה).

העדר נוכחות סנגור בחקירה, את תיעודן המוגבל של החקירות, ואת קבילותן של הודאות שנגבו באמצעים פסולים: מהדרישה "חופשית ומרצון" שבסעיף 12 לפקודת הראיות⁷ (שפורשה בפסיקה כך שההודאה לא חייבת להיות ממש-חופשית ולא חייבת להיות ממש-מרצון) דרך הלכת יששכרוב (כלל חלש, שאינו מנחה את השופטים לפסול ראיות שהושגו בדרכים פסולות, אלא רק מסמיך אותם לעשות זאת, לאחר שקילת שיקולים רבים המקטינים את הסיכויים לפסילה⁸) בואכה סעיף 56א לפקודת הראיות (שרק מנציח את ההלכה).⁹ הוועדה מסכמת פרק זה שבדוח כך:¹⁰

"מהסקירה שהובאה לעיל עולה כי החשש להודאות שווא בישראל נובע ממצבור של גורמים. מודל החקירה הנהוג בישראל הוא אקלקטי ומשלב טכניקות חקירה 'מוכוונות איסוף מידע' מסוימות עם טכניקות חקירה 'מוכוונות-האשמה', אשר מגדילות את הסיכון להודאות שווא לפי הספרות המחקרית. כמו כן, הדין אינו אוסר על המשטרה לעשות שימוש במצגי שווא בהתייחס למצב הראייתי וכן בשקרים פוזיטיביים לחשוד, ואין בו נכון להיום הוראות בדבר תנאי החקירה לרבות משך החקירה המותר. זאת, חרף העובדה שלפי הספרות, תרגילי חקירה מסוימים מגדילים משמעותית את הסיכון להודאות שווא וכך גם שעות חקירה ארוכות ובידודו של הנחקר. בנוסף, בניגוד למקובל במרבית המדינות המערביות, לחשודים בישראל אין זכות לנוכחות סנגור מטעמם בחקירה וחלק מהחקירות אינן מתועדות בתיעוד חזותי, חרף המלצות חוזרות ונשנות בנושא זה המופיעות בספרות."

כבר בפתח הדברים, ועל אף שבפרק זה הוועדה סוקרת את הדין הישראלי, אציין שסקירת הוועדה מעוררת כמה שאלות. ניתן לתהות מדוע לאחר שהוועדה מציינת כי "בספרות נטען כי המודל החקירתי הנהוג בישראל מושפע ממודל הריד (Reid) האמריקני"¹¹, ולאחר פגישה של חברי הוועדה עם קבוצה של חוקרי משטרה בכירים שבה "עלה שבחקירות מסוימות נוהגת המשטרה לעשות שימוש במודל ה-PEACE, אולם מדובר רק בכלי אחד מיני רבים"¹²; נחפזת הוועדה לסכם באופטימיות כך: "לאור זאת, נראה כי יש לומר שבישראל נהוג להשתמש בטכניקות חקירה שונות – לעיתים בטכניקות מניחות אשם המזוהות עם מודל הריד ולעיתים בשיטה המשלבת אלמנטים מתוך מודל פיס, זאת בכפוף לשיקול דעתו של החוקר."¹³ להערכתנו, מודל החקירה המקובל בישראל היה ונותר Reid¹⁴, וספק אם רוב החוקרים התנסו אי פעם במודל המתקדם PEACE או אפילו למדו אותו.

⁷ פקודת הראיות [נוסח חדש], התשל"א-1971.

⁸ יובל מריץ ורינת קיטאי סנג'ור, "Miranda, Collins ויששכרוב - על הפער בין הרצוי לבין המצוי בהלכת יששכרוב" **משפטים** 429 (תשס"ז); בועז סנג'ור "כלל פסילת הראיות שהושגו שלא כדין שנקבע בהלכת יששכרוב – בשורה או אכזבה?" **משפט וצבא** יט 67 (תשס"ז); בועז סנג'ור "כלל פסילת הראיות שהושגו באמצעים פסולים מתפתח, אך עדיין ללא נכונות לשלם מחיר חברתי (ולזכות אשם בעבירה חמורה שעודנו חי)" **משפטים על אתר** ד 25 (התשע"ב).

⁹ פקודת הראיות [נוסח חדש], התשל"א-1971.

¹⁰ **הדוח**, עמ' 24 – 25.

¹¹ **הדוח**, עמ' 9, תוך הפניה למאמר: בועז סנג'ור "ביקורת החקירה המשטרית" **מעשי משפט** 217 (2021).

¹² **הדוח**, עמ' 10.

¹³ **הדוח**, עמ' 10.

¹⁴ זוהי גם הערכת הסנגוריה הציבורית – ראו **הדוח**, נספח א'.

בנוסף, חסרה בדוח התנגדות נחרצת לעמדת המשטרה, שלפיה "יש לאפשר לחוקר לבחור בשיטה המתאימה ביותר בנסיבות העניין – אם בשיטה 'מוכוונת האשמה' ואם בשיטת מודל PEACE".¹⁵ הדוח עצמו, על בסיס מחקרים רבים, מראה את היתרונות הברורים של שיטת PEACE ואת החסרונות הבולטים של שיטת Reid. במצב שכזה, וועדה שתפקידה להגביר את הבטיחות מפני הרשעת חפים מפשע, חייבת הייתה להמליץ באופן נחרץ על זניחת שיטת החקירה מוכוונת-ההאשמה ועל מעבר לשיטת חקירה מוכוונת-איסוף-מידע. לא נכון היה להותיר בחירה כה גורלית בידי חוקרי המשטרה. זו איננה שאלה של טעם אישי, אלא של מדיניות ראויה. ומדיניות ראויה בעניין זה ניתן למצוא רק בנספח לדוח הוועדה – ב"הערת הסנגוריה הציבורית בנושא מודל החקירה".¹⁶

נוכח חשיבות הדברים, כבר עתה אתאר בקצרה את שני המודלים המתחרים; תיאור שימש אותנו בהמשך גם בדיון בסיכונים הנובעים משיטת החקירה. שיטת Reid מבחינה בין שני שלבים: שלב קצר של ראיון (interview) שבו חוקרי המשטרה מגבשים דעה האם החשוד עבר את העבירה, ללא כל בסיס מדעי אלא על בסיס התיימרות לזהות סימני שקר בהתנהגות הנחקר (כגון הימנעות מיצירת קשר עין); ושלב החקירה (interrogation) שתחילתה בהנחה שהחשוד עבר את העבירה. בשלב החקירה משתדלים לגרום לחשוד להודות, מטיחים בו שביצע את הפשע, צועקים עליו, לא מאפשרים לו להכחיש, משקרים לו שיש נגדו ראיות משמעותיות, אפילו ראיות מדעיות, חוקרים אותו שעות ארוכות תוך חילופי חוקרים וצירופי חוקרים במטרה להתישו, ועוד כהנה וכהנה שיטות חקירה אגרסיביות.

לעומת זאת, בשיטת החקירה המתקדמת PEACE (שפותחה באנגליה כאלטרנטיבה לשיטת Reid שהניבה לא מעט הודאות-שווא) מקשיבים בפתיחות למלוא גרסת החשוד ורק לאחר מכן מעמתים אותו עם הראיות שבידי המשטרה, מבלי לשקר לו אודות ראיות שאינן קיימות. המחקרים, המציאות וההיגיון מלמדים ששיטת Reid צפויה להניב הודאות רבות, שחלק משמעותי מהן הודאות-שווא. לא פלא שמדינות רבות עוברות לשיטת החקירה המתקדמת PEACE.¹⁷

ובחזרה לדוח הוועדה, מייד לאחר הסיכום המצוטט כאן,¹⁸ מובאת בדוח טבלה מאירת עיניים המשווה את המצב המשפטי בתריסר מדינות מערביות לפי הפרמטרים הבאים: המודל הנהוג בחקירה (שיטת Reid האמריקנית, המסורתית, האגרסיבית והמוכוונת-האשמה, מול שיטת PEACE האנגלית, המתקדמת והמוכוונת-איסוף-מידע); שימוש בשקרים בחקירה; נוכחות סנגור בחקירה; ותיעוד חזותי או קולי של החקירה.¹⁹ הטבלה מקלה לראות שברוב המדינות אסור לחוקרים לשקר לנחקר; וברוב המדינות מותרת נוכחות סנגור בחקירה; ורק בישראל גם מותר לחוקרים לשקר לנחקר וגם אסורה נוכחות סנגור בחקירה. כפי שמציינת הוועדה, "מרבית המדינות נוטות לאזן בין האמצעים השונים למניעת הודאות שווא ועל כן

¹⁵ הדוח, עמ' 10.

¹⁶ הדוח, נספח א'.

¹⁷ להשוואה מפורטת בין שתי שיטות החקירה ראו בועז סנג'ור "ביקורת החקירה המשטרית", לעיל ה"ש 11, עמ' 217, 231–233, 236 – 237.

¹⁸ ראו את הטקסט שלאחר ההפניה לה"ש 10.

¹⁹ הדוח, עמ' 26.

קיימים בהן פחות גורמי סיכון"; "ניכר כי בישראל קיים מצבור ממשי של גורמי סיכון להודאות שווא".²⁰ מצבור ממשי של גורמי סיכון זועק לקביעתם של כללי בטיחות. על רקע סיכונים אלה, ולאחר סקירת ספרות מאלפת וניתוח טוב של מרבית הסוגיות, הוועדה מסכמת את הדוח בהמלצות לתיקון הדין הנוהג, והמלצותיה נחלקות לארבע קבוצות. הראשונה היא לערוך הכשרות בנושא ההודאה לאנשי המשטרה, לתובעים, לפרקליטים, לסניגורים ולשופטים, שבהן ילמדו את המחקר באשר לגורמי הסיכון להודאות שווא ותוגבר המודעות אליהם.²¹

קבוצת ההמלצות השנייה עוסקת במעמד ההודאה:²² ידיעת פרטים מוכמנים תיחשב ל"דבר מה נוסף" (התוספת הראייתית הנדרשת על-פי הפסיקה באשר להודאה בחקירת המשטרה) רק כשמדובר בפרטים מהותיים לעבירה; ורק כשהפרטים שמסר החשוד בחקירתו לא היו ידועים למשטרה, ואם כבר היו ידועים לה – לאחר שנשללה האפשרות שנמסרו לחשוד בחקירה או הגיעו לידיעתו ממקור אחר; וכשמדובר בנאשם קטין או בעל מוגבלות נפשית או שכלית או תחת השפעה ניכרת של חומרים משני תודעה או סובל מתסמונת גמילה בזמן החקירה, תידרש גם ראיית סיוע (בלשון הוועדה "ראיה חיצונית המסככת אותו בביצוע העבירה").²³

עניינה של קבוצת ההמלצות השלישית הוא "המלצות נוספות הנוגעות לחשודים המצויים בסיכון מוגבר למסירת הודאות שווא".²⁴ על השופטים להיזהר מפני הרשעה על סמך הודאה של קטינים או בעלי מוגבלות נפשית או שכלית; על המשטרה להימנע מחקירת חשודים המצויים בהשפעת סמים או בתסמונת גמילה ועל השופטים להיזהר מפני הרשעה על סמך הודאות שכאלה; יש לשלב את הידע הקיים באשר לסיכון של הודאת שווא כשהנחקר משתייך לקבוצה מוחלשת בהכשרות בגופי אכיפת החוק; אם מתברר שלנאשם יש אישיות בעלת מאפיינים סוגסטיביים (מועד להשפעה) יש להביא זאת בחשבון בהערכת מהימנות הודאתו; יש לקבוע בחוק הנוער שקטין ייחקר רק על ידי חוקר נוער; יש לברר עם החשוד בתחילת החקירה את מצבו הבריאותי והאם הוא זקוק לטיפול תרופתי או להנגשה; יש להסדיר מקצוע של "מנגיש צדק", שיתווך את החקירה לנחקר הנוזק לכך; יש לאפשר לקטינים ולבעלי מוגבלות נפשית או שכלית ליווי של סניגור בחקירתם.²⁵

קבוצת ההמלצות הרביעית והאחרונה עוסקת באופן ניהול החקירה:²⁶ יש להימנע משיטות חקירה שמבוססות על ההנחה שהחשוד אשם; יש ללמד את חוקרי המשטרה את מודל החקירה האלטרנטיבי PEACE, כך שיוכשרו להשתמש גם בו; יש להימנע משיטות חקירה שמגדילות את הסיכון להודאת שווא, מסוג "מקסימיזציה" והצגת מידע מפליל כוזב לחשוד, ומסוג "מינימיזציה" (הבטחה מפורשת להקלה או רמיזה משתמעת); יש לחוקק כללים ברורים באשר להתנהלות החקירה ומשך החקירה; יש להקפיד על מתן זמן סביר

²⁰ הדוח, עמ' 25 (שני הציטוטים האחרונים, המובאים בסדר הפוך, הם מאותו עמוד).

²¹ הדוח, עמ' 72.

²² שם.

²³ שם.

²⁴ הדוח, עמ' 72 – 73.

²⁵ ההמלצה האחרונה הייתה מקובלת רק על רוב חברי הוועדה ולא על כולם – הדוח, עמ' 73.

²⁶ הדוח, עמ' 73 – 75.

להיוועצות החשוד המעוניין בכך עם סנגור, בחדר ייעודי שיוקצה לכך בתחנת המשטרה; יש לתקן את חוק סדר הדין הפלילי (חקירת חשודים) ולקבוע בו את הזכות להימנע מהפללה עצמית, את זכות השתיקה ואת זכות ההיוועצות לכל חשוד (ולא רק לעצור), ואת נוסח האזהרה של חשוד ואת יידועו על זכויותיו; יש לתעד בוודאו כל ויתור של חשוד על זכות ההיוועצות; על המשטרה ליידע בעל-פה וכן למסור לחשוד מסמך בשפתו המיידע אותו באשר לזכויותיו בחקירה; יש להרחיב בהדרגה את תיעוד החקירות.²⁷

הנה כי כן, סקירת הדוח מראה שהוועדה סיפקה המלצות רבות ומגוונות. ואכן, על חלק מההמלצות, כפי שיצוין בהמשך, יש לברך. אולם בעוד ניתן היה לחשוב שמדובר בבשורה אמיתית, שתגביר את הבטיחות מפני הרשעת חפים-מפשע בישראל, עיון מעמיק בהמלצות הוועדה, כפי שיעשה להלן, מראה שההמלצות מאכזבות.

ב. גורמי הסיכון המרכזיים להודאות-שווא ודרכי ההתמודדות עמם

1. הודאות-שווא ומאפייניהן; "פרטים מוכמנים"; ודרישה ל"סיוע חזק"

(א) "פרטים מוכמנים"

כפי שמציינת הוועדה, "כמות ומגוון המחקרים, טווח השנים הרחב שעל פניו הם נערכו והשיעורים הגבוהים של הודאות שווא שנרשמו בהם במגוון של תנאים, מאפשרים לקבוע כי הודאות שווא אינן תופעה שולית."²⁸ לפי המחקרים, הגורמים להודאות-שווא הם מגוונים מאוד, ולחקרי המשטרה, לתובעים ולשופטים אין כלים לזיהוי שלהן.²⁹ אחד הדברים המרכזיים שמטעים שופטים להאמין להודאות-שווא, הוא השילוב בתוכן של "פרטים מוכמנים" מזירת העבירה, שהמשטרה מצהירה כי לא פרסמה אותם ברבים ולפיכך ידיעת הנחקר אודותיהם מתפרשת כסימן חזק לכך שהוא קשור לעבירה. אלא שמחקריו של פרופ' ברנדון גארט מראים שברוב מכריע של הודאות-שווא שאותרו בפרויקט החפות האמריקני משולבים פרטים מוכמנים. הכיצד ייתכן שנחקר חף-מפשע ידע לספר על פרטים מוכמנים מזירת העבירה? מסקנת המחקר היא שחקרי המשטרה מלמדים את הנחקרים פרטים אלה באמצעות שאלותיהם (לעתים שלא במודע ולעתים אפילו במודע) ובכך מזהמים את ההודאות.³⁰ הבעיה הומחשה אצלנו בפרשת בן-עזרא ובן-ארי, שבה בן-עזרא הורשע ברצח על בסיס הודאתו שכללה "פרטים מוכמנים" וההרשעה אושרה בבית-המשפט העליון. אלא שבהמשך איתרה המשטרה אדם אחר שהואשם ברצח – בן-ארי – וגם בהודאתו היו "פרטים מוכמנים", והתביעה הסכימה לזיכוי של בן-עזרא לשם השגת הרשעתו של בן-ארי. בהרשעים את בן-ארי, ציינו השופטים שבן-עזרא הודה הודאת-שווא ושיזכוי נכון חרף העובדה שהודאתו כללה "פרטים מוכמנים" שהטעו את בית-המשפט.³¹ כפי שכתבה השופטת דורנר, "פרשה זו ממחישה כמה קל לבסס את הרשעתו של אדם על הודאה שניתנה

²⁷ הדוח, בעמ' 75.

²⁸ הדוח, עמ' 27.

²⁹ הדוח, עמ' 28.

³⁰ Brandon L. Garrett, *The Substance of False Confessions*, 62 STAN. L. REV. 76 (2010);

Brandon L. Garrett, *Contaminated Confessions Revisited*, 101 VA. L. REV. 395 (2015)

³¹ דנ"פ 3391/95 בן-ארי נ' מדינת ישראל, פ"ד נא(2) 377, 388 (1997).

מפיו, ואף למצוא לה ראיות תומכות חיצוניות³². מעבר לפסימיות שהפרשה יוצרת באשר להקפדה על סטנדרט ההוכחה המוצהר "מעבר לספק סביר" על-ידי השופטים, הפרשה ממחישה את ההטעיה שיוצרים "פרטים מוכמנים" המשולבים בהודאה. דוח הוועדה מתייחס לקושי הגדול בזיהוי הודאות-שווא שיוצרים הפרטים המוכמנים, ובין היתר נאמר בו:

פרופסור בועז סנג'רו, שהופיע בפני הוועדה, המליץ לאור זאת שפרטים מוכמנים יוכלו לחזק את ההודאה רק במידה שיוכח כי לא היו ידועים למשטרה בטרם נמסרו מפי החשוד, וכך המליץ כי ניתן יהיה להרשיע על בסיס הודאה רק בתנאי שנלווה לה, בנוסף לידיעת פרטים מוכמנים, גם 'סיוע חזק'³³.

מייד לאחר מכן באה המלצת הוועדה:

הוועדה ממליצה כי ידיעה של פרטים מוכמנים תוכל להוות דבר-מה נוסף להודאה במשטרה רק כאשר מדובר בפרטים מהותיים לעבירה. כן ממליצה הוועדה כי פרטים אלו יוכלו לשמש כדבר-מה נוסף רק ככל שלא היו ידועים למשטרה בטרם נמסרו מפי החשוד, ואם היו ידועים – שנדחתה טענת החשוד כי הם נמסרו לו במסגרת החקירה או הגיעו לידיעתו ממקור אחר.³⁴

הוועדה הדגישה את מלוא הציטוט האחרון. כאן מודגש רק המשפט האחרון, אשר להערכתו מחליש את ההמלצה באופן דרמטי. הנאשם כמעט לעולם אינו מסוגל להוכיח כיצד רכש את המידע וכמעט תמיד קיימת האפשרות שלמד אותו במהלך החקירה.

(ב) דרישה ל"סיוע חזק"

ומה באשר לדרישה החשובה ביותר של "סיוע חזק"³⁵ להודאה? הוועדה המליצה על דרישת סיוע אך ורק כאשר לנחקרים חלשים במיוחד: קטינים, נחקרים עם מוגבלות שכלית או נפשית, נחקרים הנתונים בהשפעה ניכרת של חומרים משני תודעה או שניכר כי הם סובלים מתסמונת גמילה.³⁶ באשר לקבוצות חלשות נוספות - לרבות זרים, בני מיעוטים וחברי קבוצות שוליים, חסרי ניסיון בחקירה, בעלי נטייה לסוגסטיה (השאה), בעלי הפרעות קשב וריכוז, אנשים הזקוקים לטיפול תרופתי שאותו אינם מקבלים במעצר - הסתפקה הוועדה

³² דנ"פ 4342/97 **מדינת ישראל נ' אל עבד**, פ"ד נא(1) 736, 834 (1988).

³³ **הדוח**, עמ' 29. בה"ש 218 מופיעה ההפניה "ראו הרצאתו של פרופ' בועז סנג'רו, פרוטוקול הוועדה הציבורית למניעת הרשעות שווא ותיקונן מיום 10.6.21, ל' סיוון התשפ"א". לצילום ההרצאה גלשו: <https://drive.google.com/file/d/1-Cqhr7nIOoMnoUGOosKFZEYlu2CiNjsN/view> למקורות תובנה זו ראו: רינת קיטאי-סנג'רו "ידיעה ממשית על נסיבות ביצוע העברה כאמת מידה מבחינה בין הודאות אמת לבין הודאות שווא" **ספר אדמונד לוי** 581, 609 - 610 (2017); סנג'רו, ביקורת החקירה המשטרית, לעיל ה"ש 11, עמ' 233 - 234.

³⁴ **הדוח**, עמ' 29.

³⁵ בחרתי במונח "סיוע חזק" משום שבפסיקה הוחלשה מאוד דרישת הסיוע, עד כי אין במונח "סיוע" כדי לתאר את הדרישה הרצויה. הסיוע החזק הוא ראייה משמעותית, אובייקטיבית, חיצונית (לא מפי הנאשם או מהתנהגות) התומכת בהשערה שהנאשם אכן ביצע את העבירה.

³⁶ **הדוח**, עמ' 29.

בהמלצה שעובדה זו "תילקח בחשבון" בהערכת מהימנות ההודאה, לצד המלצה על שיפור הכשרת החוקרים.³⁷

נראה שהמלצות הוועדה בעניין זה מתאימות לידע שהיה קיים בעבר. אחת התובנות המרכזיות במחקרים החדשים אודות הודאות-שווא היא שבניגוד לאמונה שלפיה חף-מפשע לא יודה בעבירה שלא עבר, לא רק אנשים בעלי חולשות מוכרות מיוחדות, כגון הקבוצות שמנתה הוועדה, עלולים להודות הודאת-שווא בלחץ החקירה, אלא הדבר מתרחש שוב ושוב גם באשר לנחקרים הנחשבים "נורמליים".³⁸ הוועדה עצמה מציינת במקום אחר – בעקבות וועדת גולדברג – כי לכל נחקר סף שבירה אישי, וגם בדידות, תשישות נפש ומניעת שינה עלולים להניב הודאת-שווא.³⁹ הוועדה גם עומדת בהמשך הדוח בהרחבה על טכניקות חקירה פסיכולוגיות, במסגרת שיטת Reid הנוהגת בישראל, כגון שימוש בשקרים בדבר ראיות שכביכול קיימות נגד החשוד, אשר מייאשות נחקרים וגורמות להם להודות חרף היותם חפים-מפשע.

אכן, הוועדה מודעת לכך שגם באשר לנחקרים רגילים, שאינם משתייכים לאחת מקבוצות הסיכון החלשות, קיימת סכנה של הודאת-שווא, בהבחינה בין גורמי סיכון הנובעים מהנחקר לבין גורמי סיכון הנובעים מהחקירה: הראשונים מסכנים אוכלוסיות חלשות והאחרונים מסכנים את כל הנחקרים.⁴⁰ לפיכך, הוועדה סבורה כי אין צורך בדרישת הסיוע לשם הגנה על נחקרים רגילים, ודי בהגבלת גורמי הסיכון הנובעים מהחקירה: מודל החקירה, תרגילי החקירה ותנאי החקירה. אולם כפי שאראה בהמשך, ההגבלות על אופן החקירה שאותן מציעה הוועדה אינן מספקות ואין בהן כדי להתמודד כראוי עם הסכנה של הודאות-שווא. למעשה, קיים כאן דפוס שכפי שניווכח בהמשך חוזר על עצמו גם בחלקים אחרים בדוח: הוועדה נמנעת מלאמץ אמצעי בטיחות חשוב (1. דרישת סיוע חזק; 2. שינוי שיטת החקירה משיטה מוכוונת האשמה לשיטה מוכוונת איסוף מידע; 3. נוכחות סגור בחקירה) בנימוק שאין בו צורך, משום שהוועדה ממליצה על אמצעים אחרים (בהתאמה: 1. הגבלת גורמי הסיכון הנובעים מהחקירה; 2. הגבלה על שיטות חקירה מניפולטיביות מסוימות; 3. תיעוד החקירה). אלא **שראשית**, האמצעי החלופי שמציעה הוועדה חלש יותר והיא עצמה מגבילה את תחולתו (בהתאמה: 1. ההגבלה המוצעת היא רק באשר לחלק מגורמי הסיכון הנובעים מהחקירה; 2. רק חלק משיטות החקירה המניפולטיביות נשללות על-ידי הוועדה, ובעתיד ייתכן מאוד שתפותחנה שיטות מניפולטיביות חדשות; 3. הוועדה מציעה רק הרחבה מדורגת של התיעוד, שגם בסוף התהליך תחול רק על פשעים).

שנית, תורת הבטיחות המתקדמת דורשת שמערכת שבה הבטיחות היא קריטית (וגם מערכת אכיפת החוק הפלילי היא כזו) תתוכנן כך שתהיה בה יתירות (redundancy) – גיבוי, למשל בדרך של הכפלת פונקציות מסוימות במערכת, כך שאם גורם אחד ייכשל, הוא

³⁷ הדוח, עמ' 37 – 40.

³⁸ ראו, למשל,

Brandon L. Garrett, *Innocence, Harmless Error, and Federal Wrongful Conviction*, 35 Wis. L. Rev. 89 (2005).

³⁹ הדוח, עמ' 13.

⁴⁰ הדוח, עמ' 27 – 30.

לא יכשיל את המערכת בכללותה.⁴¹ וועדה שתפקידה הוא להמליץ המלצות למניעת הרשעות שווה צריכה הייתה להמליץ על כמה שכבות הגנה מפני הרשעת חפים מפשע (בהתאמה: דרישת סיוע חזק; וגם מעבר משיטת החקירה Reid לשיטת החקירה PEACE; וגם נוכחות סנגור בחקירה; וגם תיעוד החקירה) ולא להסתפק בשכבות הגנה מעטות ובוודאי שלא להסתפק בשכבות הגנה מעטות וחלשות.

מהי מטרתה של דרישת הסיוע החזק? החשש הוא שהשופטים יאמינו להודאות-שווא, שהרי לפי המחקרים נמסרות הודאות-שווא רבות, ולשופטים אין כלים טובים כדי לזהותן. ללא דרישת הסיוע, הדרך מהודאות-שווא להרשעת-שווא קצרצרה – כפי שמוכיחה המציאות המשפטית. כפי שראינו, גם דרישה של ידיעת פרטים מוכמנים לא תספיק, שהרי לפי המחקרים הם משובצים גם בהודאות-שווא. דרישת הסיוע נועדה להגן על החפים-מפשע מפני אמונה מוטעית של שופטים להודאות-שווא שמסרו בחקירת המשטרה. כולנו אזרחים שעלולים להיות חשודים ונחקרים, ואם לא אנו אז ילדינו; כולנו זקוקים לדרישת הסיוע, כהגנה מפני האפשרות הריאלית של הרשעת-שווא. אין די בדרישת סיוע שמתייחסת אך ורק לקבוצות חלשות אחדות של נחקרים. דרישת הסיוע החזק נועדה להבטיח שכאשר מנגנוני הבקרה הלא מספקים שבהם הוציעה הוועדה להסתפק כושלים, עדיין לא בנקל יורשע חף-מפשע.

לצד ביקורת המלצות הוועדה, אבקש להתייחס בקצרה להמלצה חשובה של הוועדה, כי תערכנה הכשרות לשופטים, לתובעים, לפרקליטים, לסנגורים ולאנשי משטרה, שבהן יילמד המחקר באשר לגורמי הסיכון המרכזיים להודאות-שווא.⁴² הדבר חשוב מאוד מבחינה בטיחותית ומקובל מאוד בתחומים אחרים שבהם קיימים סיכונים, כגון תעופה, תחבורה, הנדסה, עבודה ורפואה. לצערי, הרשמים שקיבלתי הם שדוחות הוועדה אינם נלמדים בקרב קבוצות אנשי המקצוע הנ"ל.⁴³ מערכת המשפט הפלילי מאמינה שהיא מתפקדת היטב ואנשיה אינם יודעים עד כמה היא זקוקה לתרבות של בטיחות ולכללי בטיחות.

2. גורמי סיכון הנובעים מהחשוד

בפתח פרק זה שבדות, מציינת הוועדה שני גורמים שנמצאו במחקרים כבעלי השפעה מיוחדת על נכונות חשודים חפים-מפשע להודות – קטינות ומוגבלות נפשית או שכלית.⁴⁴ חשוב לצטט את האמירה הבאה שבדוח: "ההנחה הרווחת שלפיה רגשות אשם יגבירו בקרב החשוד את הנטייה להודות, לא זכתה עד כה לאישוש במחקר."⁴⁵ ממצא זה חשוב מאוד לשם התמודדות עם הסברה המוטעית שלפיה רק האשמים צפויים להודות. הוועדה סוקרת בהרחבה את המחקרים העוסקים בהודאות-שווא של קטינים, של בעלי מוגבלות שכלית או נפשית, ושל חשודים הנתונים תחת השפעת חומרים משני תודעה, וממליצה המלצות

⁴¹ סנג'ור, בטיחות מפני הרשעת חפים מפשע, לעיל ה"ש 2, עמ' 48 – 49, 91 – 93.

⁴² הדוח, עמ' 30.

⁴³ רשמים אלה קיבלתי בשני פאנלים במכון להשתלמות שופטים, בנושא עדויות ראייה ומסדרי זיהוי, שנערכו בשנת 2024 ושבהם התבקשתי לדבר. דיברו שם גם נציגי הסנגוריה הציבורית והפרקליטות אשר השתתפו בדיוני הוועדה והביעו אכזבה מכך שדוחות הוועדה מונחים כאבנים שאין להן הופכין.

⁴⁴ הדוח, עמ' 30.

⁴⁵ הדוח, עמ' 31.

חשובות: החל מנקיטת זהירות וקיום הכשרות לאנשי אכיפת החוק, דרך נוכחות סגור בחקירה, ועד לסיוג משקל ההודאה תוך דרישת סיוע – "ראיה חיצונית המסבכת את הנאשם בביצוע העבירה".⁴⁶ כפי שנראה בפרקים הבאים, המלצות חשובות אלה צריך היה להחיל על כל הנחקרים. אולם אפילו על אוכלוסייה חלשה זו של קטינים ומוגבלים נפשית או שכלית, הוועדה נמנעה מלהמליץ על אמצעי בטיחות מספקים מפני גורמי סיכון הנובעים מהחקירה.

3. גורמי סיכון הנובעים מהחקירה

(א) שיטת החקירה

הוועדה סוקרת מחקרים העוסקים בהטיות הנובעות מדינמיקת החקירה, לרבות "ראיית מנהרה" (הקונספציה של אשמת החשוד).⁴⁷ לאחר מכן דנה הוועדה בהרחבה במודל החקירה, תוך פירוט ההבחנה שבין שיטות חקירה ממוקדות אשם ובמרכזן שיטת Reid לבין שיטות הממוקדות באיסוף מידע ובמרכזן שיטת PEACE.⁴⁸ דיון זה, המשתרע על פני שמונה עמודים תמימים – למעלה מעשירית מהיקף הדוח כולו (ואולי אפילו ט"ו עמודים וחמישית מהדוח, אם מונים גם את הדיון בשקרים ובתחבולות בחקירה ואת הדיון בתנאי החקירה ובמשך החקירה, שגם הם בעלי זיקה חזקה למיון שיטות החקירה) – יכול וצריך היה להניב המלצה נחרצת לזנוח את שיטת החקירה ממוקדת האשמה שעדיין נוהגת בישראל ולעבור לשיטת חקירה הממוקדת באיסוף מידע. למרבה הצער, הדבר לא קרה, מלבד בדעת המיעוט של הסנגוריה הציבורית המובאת כנספח לדוח. זאת חרף העובדה שהוועדה סוקרת מחקרים המלמדים: ש"שיטות ממוקדות-אשם מציבות חשודים בסיכון גבוה יותר למסירת הודאות שווא"; ושמודל PEACE המשתייך לשיטות איסוף המידע מקטין את "כמות הודאות השווא מבלי להקטין את כמות הודאות האמת"⁴⁹ ויצר שיפור במדינות רבות. מה, אם כן, ממליצה הוועדה, לאחר סקירת המחקרים? הוועדה חוזרת על יתרונות מודל החקירה PEACE וכותבת:

על כן, באופן עקרוני, ראוי היה לאמצו כמודל החקירה של משטרת ישראל... יחד עם זאת, רוב חברי הוועדה מקבלים את עמדת משטרת ישראל, שלפיה לפחות נכון להיום, קיים קושי במתן המלצה גורפת לאמץ את מודל ה-PEACE כמודל החקירה הבלעדי של המשטרה. קושי זה נובע הן מגורמים תקציביים והן מהצורך בלימוד נוסף של המודל ואתגריו.⁵⁰ שימו לב למבנה הלוגי שבדוח הוועדה:

1. הנחה: שיטת החקירה המקובלת במשטרת ישראל יוצרת סיכון משמעותי של מסירת הודאות-שווא, שצפויות להניב הרשעות-שווא.
2. הנחה: קיימת שיטת חקירה טובה יותר, שמקטינה את הסיכון להודאות-שווא מבלי להקטין את כמות הודאות-האמת. השיטה מצליחה בעוד ועוד מדינות שעוברות אליה.
3. הנחה: המשטרה טוענת שקשה לה לעבור למודל החקירה החדש.

⁴⁶ הדוח, עמ' 33.

⁴⁷ הדוח, עמ' 40 – 42.

⁴⁸ הדוח, עמ' 42 – 50.

⁴⁹ הדוח, עמ' 45 (שני הציטוטים שלעיל).

⁵⁰ הדוח, עמ' 50.

4. מסקנה: הוועדה לא תאיץ במשטרה לעשות שינוי בטיחותי שאינה חפצה בו, גם אם היעדר השינוי מניב הודאות-שווא והרשעות-שווא המבוססות עליהן. יוזכר כי לא מדובר רק בעמדת המשטרה, אלא במסקנה של וועדה ציבורית שהמנדט שלה הוא להמליץ המלצות למניעת הרשעות-שווא ולתיקון. לא ברור מדוע יש לשאול את המשטרה מה נוח לה יותר. תפקיד הוועדה הוא להמליץ על אילוצים בטיחותיים שיש לכפות על המשטרה.

ומהם אותם קשיים ארגוניים-תקציביים? והרי במדינות רבות כבר מופעל מודל PEACE בהצלחה. על פני הדברים לא אמור להיות הבדל בין עלות העסקת חוקר משטרה שפועל בשיטת Reid לבין עלות העסקת חוקר שפועל בשיטת PEACE. לגבי חוקרים חדשים – לא אמור להיות הבדל גם בעלות ההכשרה. לגבי חוקרים ותיקים – המשטרה עצמה טענה בפני הוועדה שהיא ממילא מלמדת את חוקריה גם את שיטת PEACE.⁵¹ אפילו אם לא דייקה בדיווח זה – תתכבד ותלמד אותם. העלות לא נחזית כגבוהה. אפשרות נוספת, מעציבה למדי, היא שהמשטרה מעריכה שחלק מהחוקרים שהיא מעסיקה מסוגלים רק ללחוץ על אנשים להודות ולשקר להם ואינם מסוגלים ללמוד שיטה חדשה שבה צריך להאזין לגרסתו המלאה של החשוד ולאחר מכן לעמת אותו עם הראיות מבלי לשקר לו. אם אכן ישנם חוקרים שרמתם כה נמוכה עד כי אינם מסוגלים ללמוד את השיטה החדשה – ראוי להשקיע את התקציב הדרוש כדי להחליפם בהקדם בחוקרים מוכשרים יותר, שהרי חירות האזרחים ספק מופקדת ספק מופקרת בידיהם.

באופן כללי, תיתכנה שתי גישות באשר למעמד השיקול התקציבי בהמלצות הוועדה. לפי הגישה הראשונה, העדיפה בעיניי, מכיוון שכתב המינוי של הוועדה קבע שתפקידה הוא לבחון את החששות להודאות-שווא, לראיות מדעיות מוטעות ולזיהוי מוטעה ולהציע דרכים לצמצומם,⁵² הוועדה כלל לא הייתה צריכה לשקול את השיקול התקציבי, אלא להתירו למחוקק, בבואו לאמץ את המלצות הוועדה. לפי הגישה השנייה, הוועדה אומנם יכולה לשקול את כל השיקולים הרלוונטיים, לרבות השיקול התקציבי, אך עליה לתת מעמד בכורה לשיקול של מניעת הרשעות-שווא. גם אם אין מאמצים את הגישה הראשונה, עדיין לא ברור מדוע הוועדה מעניקה משקל כה גדול לשיקול התקציבי ואיננה מוכנה להטיל על המשטרה אילוץ משמעותי כדי להשיג את המטרה הראשונה של מניעת הרשעות-שווא. בנוסף, דיון הוועדה בשיקול התקציבי הוא כלאחר יד, ללא הצגת העלויות הכרוכות בשינוי מודל החקירה. יצוין כי האמור כאן באשר למקום השיקול התקציבי בהחלטות הוועדה הוא רלוונטי גם באשר להמלצות בטיחותיות נוספות שכפי שנראה בהמשך הוועדה נמנעה מהן (בין היתר) בשל שיקולים תקציביים: נוכחות סנגור בחקירה ותיעוד חזותי וקולי מלא של כל החקירות. כך או אחרת, נראה כי במקום להיות קשובה למצוקותיהם של האזרחים והתושבים הנחקרים יום בשיטת החקירה המקובלת בישראל, הוועדה למניעת הרשעות-שווא הייתה קשובה דווקא לקשיים הארגוניים של משטרת ישראל. כפי שאציע בחלקו האחרון של המאמר, ייתכן מאוד ששורש הרע הוא בהרכבה אוכף החוק של הוועדה ובניסיון להגיע להסכמה רחבה. מכנה משותף הוא בדרך כלל נמוך.

שם, עמ' 10.

⁵² כתב מינוי לוועדה למניעת הרשעות שווא ותיקון – החלטה של שרת המשפטים מיום 17.6.18; הדוח עמ' 1.

להשלמת התמונה, יש לציין שהימנעות הוועדה מלהמליץ על אימוץ מודל החקירה PEACE כמודל החקירה המרכזי לא נובעת רק מהשיקולים הארגוניים-תקציביים, אלא גם מההנחה שדי בהטלת הגבלות על שיטות חקירה מניפולטיביות מסוימות.⁵³ ראשית, כפי שאראה בהמשך, אין די בהגבלות שמציעה הוועדה להטיל על שיטות החקירה. שנית, כל עוד אין מתמודדים עם שורש הרע של שיטת חקירה מוכוונת-האשמה, כל הגבלה שתוטל על שיטות מניפולטיביות מסוימות תוליך לכך שחוקרי המשטרה יפתחו שיטות מניפולטיביות חדשות שטרם הוגבלו.⁵⁴

(ב) שקרים ותחבולות בחקירה

בהמשך הפרק "גורמי סיכון הנובעים מהחקירה", לאחר הדיון במודל החקירה, דנה הוועדה בשקרים ובתחבולות בחקירה.⁵⁵ הוועדה עומדת על כך שניתן לחלק את תחבולות החקירה, שמקובלות בעיקר במודל Reid, ל"מקסימיזציה" (יצירת מצג שווא שלפיו מצב החשוד חמור, באמצעות שקרים ואפילו הצגת ראיות מפלילות בדויות) מול "מינימיזציה" (הצגת העבירה ותוצאותיה כלא חמורות). מחקרים מלמדים שתחבולות כאלה מגדילות באופן משמעותי את גביית ההודאות מחשודים – גם מאשמים וגם מחפים-מפשע, בין היתר משום שהן מפורשות על ידיהם כאיומים או כהבטחות. עוצמת הראיות המוצגות בפני הנחקרים גורמת להם לחוש לכודים ולהודות.⁵⁶ כשמחקרים לנחקר חף-מפשע שקיימות ראיות מפלילות נגדו (ובוודאי כשמציגים בפניו ראיות בדויות) נוצרות שלוש סכנות: האחת – הוא עלול להשתכנע שעבר עבירה שלא עבר (במיוחד אם היה במצב של ערפול חושים); השנייה – הוא צפוי לחשוב שאין סיכויים שיאמינו לו ולכן להודות הודאת-שווא בניסיון לשפר את מצבו; והשלישית – בניסיון להסביר את הראיות המפלילות, שהנחקר לא מעלה על הדעת שהן בדויות, הוא מסתבך בשקרים – שבהמשך משכנעים את בית-המשפט באשמתו ועלולים לשמש חיזוק לראיות התביעה.⁵⁷

הוועדה מציינת שהשימוש בשקרים בחקירה מקובל בארצות-הברית בהתאם למודל Reid, ובמדינות נוספות; ואסור באנגליה בהתאם למודל PEACE, ובמדינות נוספות באירופה.⁵⁸ כזכור, הדוח הוא ישראלי ונכתב בעברית על-ידי וועדה ציבורית ישראלית, אך

⁵³ הדוח, עמ' 50.

⁵⁴ כך סבורה גם הסנגוריה הציבורית – הדוח, נספח א' – "הערת הסנגוריה הציבורית בנושא מודל החקירה" ("במצאיות שבה תפיסת היסוד הבעייתית של שיטה מוכוונת-האשמה ממשיכה להכתיב את ההתנהלות בחדרי החקירות, ברי כי כל ויתור על אמצעי חקירה מרכזיים יחייב באופן בלתי נמנע פיתוח אמצעים אחרים בעלי אפקט דומה והשלכות זהות. אמצעים שכאלו לא יהיו שונים באופיים ומהותם מקודמיהם, ויוסיפו להעמיד חפים מפשע בסיכון מוגבר להודאת שווא").

⁵⁵ הדוח, עמ' 51 – 56.

⁵⁶ שם.

⁵⁷ רינת קיטאי-סנג'ור "איסור לשקר לחשוד באשר לקיום ראיות מפלילות" מחקרי משפט לב 315, 356 (2019); ובעקבותיה גם: הילה שפרלינגסטון וליל פטישי "שיטות חקירת חשוד והסיכון להודאת שווא" הסניגור 274, 4 (2020).

⁵⁸ הדוח, עמ' 55 – 56.

הוועדה נמנעת מלציין שהשימוש בשקרים נפוץ מאוד בחקירות של משטרת ישראל, ואף אושר על-ידי בית-המשפט העליון כתחבולת חקירה לגיטימית.⁵⁹ מה ממליצה בעניין זה הוועדה למניעת הרשעות שווא ולתיקונן? הוועדה ממליצה להימנע מטכניקות של מקסימיזציה, להימנע מהצגת מידע מפליל כוזב לחשוד – הן הצגת ראיה בדויה והן שקר בדבר קיומה, ולהימנע מטכניקות של מינימיזציה – הן הבטחה להקלה בעונש והן רמיזה משתמעת או שכנוע הנחקר לאמץ הסבר או מניע לעבירה. זוהי המלצה חלשה. לשם יצירת בטיחות מפני הרשעות של חפים-מפשע על סמך הודאות-שווא צריך לאסור לחלוטין על שימוש בטכניקות פסולות אלה. הוועדה מחלישה עוד יותר את המלצתה, בקבעה כי "מן הראוי להימנע מטכניקות כאלה וככל שנעשה בהן שימוש, יש לתת לכך משקל ממשי בהערכת מהימנות ההודאה, בשים לב לכלל נסיבות העניין, ובכלל זה למאפייני הטכניקה שבה נעשה שימוש ולהשפעת השימוש בטכניקה על הנאשם."⁶⁰ כאמרת האלמותית של שדר הספורט יורם ארבל, "ככה לא בונים חומה!". במשטרת ישראל קיימת מסורת ארוכת שנים של שימוש בטכניקות כאלה בחקירה, וכתביעה המשטרתית, בפרקליטות ובבתי-המשפט קיימת מסורת ארוכת שנים של הכשרתן והתבססות על ההודאות שהן מולידות. כל המחקרים שסוקרת הוועדה בדבר הסכנות להודאות-שווא ולהרשעות-שווא שיוצרות הטכניקות הפסולות האלה לא ישכנעו את אנשי מערכת אכיפת החוק לשנות באופן דרמטי את הרגליהם. נדרשת המלצה על פסילה קטגורית של הודאה שנגבתה בשיטות כאלה. ההמלצה האומללה להפחית ממשקלה של הודאה שכך נגבתה בהתאם לנסיבות העניין מזמינה את חוקרי המשטרה להמשיך ב"מלאכת הקודש" של "המלחמה בפשיעה" כתמול שלשום, ומתווה לשופטים את ההנמקה המשפטית להכשרת ההודאות. מהתרשמתי המבוססת על עשרות שנים של חקר הנושא, נדירים המקרים שבהם שופטים קובעים שמשקלה של הודאה איננו מספיק לשם הרשעה, נער יספרם. סוגייה אחרונה שבה דנה הוועדה בפרק "גורמי סיכון הנובעים מהחקירה", לאחר הדיונים במודל החקירה, בשקרים ובתחבולות בחקירה, היא תנאי ומשך החקירה.⁶¹ בחלק זה הוועדה מציעה כמה המלצות די טובות, שיש לקוות שתאומצנה בשינויים מסוימים.⁶² הוועדה סוקרת מחקרים המלמדים שלמשך החקירה השפעה על הסיכון להודאת-שווא, בין היתר משום שחקירה ממושכת מתישה את הנחקר ופוגעת בכיצועיו הקוגניטיביים וביכולתו לקבל

⁵⁹ סנג'רו, ביקורת החקירה המשטרתית, לעיל ה"ש 11, עמ' 236 – 237. הוועדה רומזת על כך במשפט קצר בפרק קודם – **הדוח**, עמ' 10 ("האיסורים על... או שקרים בחקירה – הנגזרים ממודל PEACE – אינם תקפים בישראל").

⁶⁰ **הדוח**, עמ' 56.

⁶¹ **הדוח**, עמ' 57 – 58.

⁶² עם זאת, ניתן היה להמליץ על המלצה משופרת. ראו בועז סנג'רו "הצעה למלא בתוכן את הצעת חוק יסוד: זכויות בהליך הפלילי" **פורום עיוני משפט** 2023) – סעיף 11 – "זכויות בהליך חקירה" – 11. (א) חקירת עבירה תיעשה בדרך שתבטיח שמירה על כבודו של אדם, על גופו ועל זכויותיו לפי כל דין. (1א) מבלי לגרוע מכלליות האמור לעיל, אין להפעיל כנגד הנחקר לחץ פיזי, אין לאיים עליו, אין להשפילו, אין לשקר לו, במיוחד באשר לקיומן של ראיות מפלילות נגדו, ואין לחקור אותו יותר משעתיים ברציפות ויותר משעות ביממה.

(2א) ככלל, חקירה תיערך ללא מעצר. החקירה איננה עילה למעצרו של הנחקר.

(ב) אדם זכאי שיודיעוהו את החשד המיוחס לו לפני גביית הודעתו כחשוד.

החלטות, עד כי אינו מסוגל לעמוד על חפותו. גם לתנאי החקירה ובמיוחד למידת ניתוקו של הנחקר מסביבתו הטבעית השפעה מכרעת בעניין זה.⁶³ המלצת הוועדה היא "לקדם חקיקה הקובעת כללים ברורים בכל הנוגע להתנהלות החקירה ומשכה, לרבות כלל שלפיו לא ייחקר חשוד במשך יותר מארבע שעות ברצף ללא הפסקה וכי חשוד יהיה זכאי לפחות לשש שעות שינה רצופות מתוך 24 שעות שבהן הוא מצוי בחקירה. כן ראוי לקבוע זכויות נוספות העומדות לנחקרים, לרבות הזכות לשימוש בשירותים, הזכות למזון ולשתיה, הזכות ללבוש הולם, הזכות לקיום מצוות ודת והזכות לקיום קשר טלפוני".⁶⁴

ג. אמצעים נוספים למניעת הודאות-שווא

פרק זה שבדוח הוועדה עוסק בשלושה אמצעים למניעת הודאות-שווא: זכות ההיוועצות והיידוע; נוכחות סנגור בחקירה; ותייעוד חזותי וקולי של החקירה.⁶⁵

1. זכות ההיוועצות והיידוע

הוועדה סוקרת מחקרים שנערכו בחו"ל, המלמדים שברוב מוחלט מהמקרים שנחשפו של הרשעות-שווא על בסיס הודאות-שווא, הנחקרים וויתרו על זכותם להיוועץ בסנגור. נחקרים חפים-מפשע נוטים יותר (בהשוואה לכלל הנחקרים) לוותר על זכות זו.⁶⁶ מסקירת המחקרים נשמט דוח מאלף של הסנגוריה הציבורית בישראל, שלפיו רוב העצורים נחקרים על-ידי המשטרה לפחות פעם (קריטית מאוד) לפני שהם מצליחים לממש את זכות ההיוועצות. סעיף 34(ד) לחוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה – מעצרים), התשנ"ו-1996 מאפשר להשהות פגישה בין עצור לבין סנגורו כאשר החשוד נמצא בעיצומם של הליכי החקירה. המשטרה עושה בו שימוש יתר: לפי ממצאי הסנגוריה הציבורית, לפחות בעבר המצב הרגיל היה שעצור אינו פוגש את סנגורו לפני חקירתו הראשונה.⁶⁷ אומנם דוחות מאוחרים יותר מראים

⁶³ הדוח, עמ' 57; קיטאי-סנגור, לעיל ה"ש 33, עמ' 596 - 597 [...] חקירה בתנאי מעצר פועלת כדי לערער את יכולת התנגדותו של הנחקר. ואכן, מעצר מבודד את החשוד ממשפחתו, מחבריו וממקום העבודה, מנתק אותו מפעילויות יום-יומיות וגורם לו לאבד שליטה על חייו. בידוד זה מסייע לחוקרים לחלץ הודאות [...] שימוש בטקטיקות פסיכולוגיות כדי לשבור את התנגדותו של החשוד נופל על קרקע פוריה". וראו גם: רינת קיטאי "תנאי כליאתם של עצורים — בין חזקת החפות לכבוד האדם" ספר אורי קיטאי — אסופת מאמרים משפטיים לכבודו עם פרישתו מכס השיפוט 293 (2008);

Hagit Lernau, *A Research Evaluation of the Israeli New Pretrial Detention Act*, 35 ISR. L. REV. 266, 267 (2001)

Boaz Sangero, *Miranda Is Not Enough: A New Justification for demanding "Strong Corroboration" to a Confession*, 28 CARDOZO L. REV. 2791, 2799 (2007)

דליה צמריון חלק "עיוותי דין בחקירה בהקשר למניעת זכויות הנחקר" בתוך: רונית פלד-לסקוב, אפרת שהם ומאיר כרמון (עורכים), הרשעות שווא: היבטים פילוסופיים, פסיכולוגיים וארגוניים 243, 257 (2012).

⁶⁴ הדוח, עמ' 58. השווה הצעתי המובאת לעיל בה"ש 62.

⁶⁵ הדוח, עמ' 58 - 72.

⁶⁶ הדוח, עמ' 58.

⁶⁷ ראו פיסקה 11 בע"פ 5121/91 טור' (מיל') יששכרוכ נ' התובע הצבאי הראשי (נבו, 4.5.06), שם מתייחס בית-המשפט העליון לדוח הסנגוריה.

שיפור משמעותי בעניין זה⁶⁸, אך החשש עדיין קיים. במצב דברים שכזה, נדרשת חקיקה שלפיה זכות ההיוועצות צריכה להתממש עוד לפני תחילת החקירה.⁶⁹ הוועדה מעריכה כי למימוש זכות ההיוועצות לפני החקירה ובמהלכה חשיבות מכרעת לשם מניעת הודאות-שווא וממליצה "להקפיד הן על מתן זמן סביר לעריכת ההיוועצות והן על עריכתה בתנאים נאותים, בחדר ייעודי שיוקצה לכך בתחנת המשטרה".⁷⁰ אך למטרה החוקרת בשיטת Reid, שמטרתה המוצהרת היא גביית הודאות מהנחקרים, אין מוטיבציה חזקה להקפיד בעניין זה. ואכן הוועדה איננה מסתפקת בהמלצה כללית להקפיד, אלא ממשיכה וממליצה לעגן את הדברים בחקיקה. נוכח חשיבות הדברים הם מובאים בזה בנוסחם המקורי:

הוועדה ממליצה לתקן את חוק חקירת חשודים בהתאם להמלצות ועדת נאור ולקבוע בחוק את הזכות להימנע מהפללה עצמית, זכות השתיקה וזכות ההיוועצות בעורך דין, כמו גם את נוסח האזהרה של חשוד ואת יידועו על זכויותיו. בתוך כך ממליצה הוועדה לקבוע, בהתאם להמלצות ועדת נאור ולפסיקת בית המשפט העליון, כי זכות ההיוועצות בטרם חקירה עומדת לכל חשוד ולא רק לחשודים שהנם עצורים.⁷¹

עוד מוסיפה הוועדה ש"במקרה שבו ויתר חשוד על זכות ההיוועצות, תתעד המשטרה את ויתורו בהקלטת וידאו-אודיו, וכי יסופקו למשטרה האמצעים הדרושים לכך".⁷² "לבסוף, ממליצה הוועדה כי המשטרה תיידע חשודים, בכתב ובעל פה, בדבר הזכויות הספציפיות העומדות להם בחקירה... המידע בדבר זכויות אלה יימסר לחשוד גם במסמך הכתוב בשפה שאותה הוא דובר".⁷³

בדומה להמלצות הנוגעות לתנאי חקירה, המלצות אלו הן טובות וחשובות. שונים הדברים בנוגע להמלצות הבאות של הוועדה, העוסקות בזכות לנוכחות סגור בחקירה ובתייעוד חזותי וקולי של חקירות.

2. נוכחות סגור בחקירה

הוועדה עומדת על חשיבותה הרבה של נוכחות סגור בחקירה, לרבות הפחתת תחושת בדידותו של הנחקר; מניעת התנהגות אסורה של החוקרים; מניעת חקירה ממושכת מדי;

⁶⁸ הסניגוריה הציבורית דוח פעילות שנתי 2022 43 - 44 (2022); הסניגוריה הציבורית דוח פעילות שנתי 56 (2023). לפי דוחות הסניגוריה, שיעור הפונים שבקשתם לייצוג הועברה מהמשטרה לפני החקירה מתוך כלל הבקשות לייצוג על ידי הסניגוריה הציבורית בשלב המעצר עלה מ- 17.83% בשנת 2013 ל- 73.6% בשנת 2022 ול- 74.5% בשנת 2023.

⁶⁹ השוו: סנג'רו, הצעה למלא בתוכן את הצעת חוק יסוד זכויות בהליך הפלילי, לעיל ה"ש 64, עמ' 10, סעיף 9(א) "ייצוג משפטי" – 9. (א) כל אדם זכאי להיוועץ בעורך דין בנוגע לחקירה פלילית שבה הוא נחקר כחשוד, ללא דיחוי ולפני החקירה. ההיוועצות תתקיים בפרטיות ותוך שמירה על סודיות. (ההדגשה הוספה).

⁷⁰ הודות, עמ' 60.

⁷¹ שם.

⁷² שם. יצוין כי לא מובן מדוע המשטרה "עושה עניין" מהקלטה ומאמצעי הקלטה בעידן שבו לכל שוטר יש וודאי טלפון נייד שבו ניתן לתעד את הווייתור על זכות ההיוועצות באיכות צילום והקלטה מצוינת.

⁷³ שם.

ועוד.⁷⁴ הוועדה מציינת כי "כל מדינות העולם המערבי אימצו הסדרים המאפשרים נוכחות של סנגור בחקירה במתכונת זו או אחרת."⁷⁵ לאחר סקירה זו של המצב במדינות אחרות, שניתן להתקנא בהן, מציינת הוועדה שבישראל חשודים לא זכאים לנוכחות סנגור בחקירתם – אפילו כשמדובר בקטינים ובנחקרים מקבוצות פגיעות אחרות. והנה המלצתה המאכזבת של הוועדה:

ההחלטה לאפשר לסנגורים לנכוח בחקירותיהם של חשודים גם בישראל היא החלטה הדורשת שינוי משמעותי הן בסדרי עבודתה של המשטרה והן בעבודת הסנגוריה הציבורית, שסביר כי תיקח על עצמה חלק גדול מהייצוג בהליך זה. לכך יש להוסיף הן את עמדת משטרת ישראל שלפיה אין לאמץ הסדר כזה והן את עמדת לשכת עורכי הדין, שלפיה ניתן להסתפק בנוכחות סנגור בחקירתם של חשודים מסוימים, או בנקודות זמן מסוימות בחקירה. לאור זאת, ובהתחשב בכך שדוח הוועדה כולל שורה של פתרונות חלופיים כגון הרחבת חובת התייעוד החזותי/קולי, הוועדה אינה ממליצה כי כל חשוד יהיה זכאי לליווי על ידי סנגור בחקירתו. עם זאת, רוב מחברי הוועדה סבורים כאמור כי ככל שמדובר בחשודים המצויים בסיכון מוגבר למסירת הודאת שווא, קרי, קטינים ואנשים עם מוגבלות שכלית או נפשית, יש לאפשר לאותם חשודים להיות מלווים בידי סנגור במהלך חקירתם.⁷⁶

ראשית, לא ברור היחס הפטרנליסטי של הוועדה כלפי הסנגוריה הציבורית: הוועדה מוטרדת מכך שקביעת זכות של הנחקר לנוכחות של סנגור תחייב את הסנגוריה בעבודה נוספת; אך בהמשך הדוח נאמר שהסנגוריה תומכת בהרחבת הזכות לנוכחות סנגור בחקירה מעבר לקבוצות הפגיעות.⁷⁷ **שנית**, תמוהה ההתחשבות היתרה של הוועדה בסדרי עבודת המשטרה. הוועדה אמורה הייתה ליצור בטיחות מפני הרשעת חפים-מפשע ולא להקל על המשטרה. **שלישית**, ככל שבדבריה על סדרי עבודתן של המשטרה ושל הסנגוריה הציבורית מכוונת הוועדה לשיקול התקציבי, מתאימה גם כאן הביקורת שנמתחה לעיל, הן על מעמד השיקול התקציבי בהמלצות הוועדה והן על כך שהוועדה כלל לא מפרטת מהן העלויות הצפויות מאימוץ המלצה בטיחותית בדבר נוכחות סנגור בחקירה. **רביעית**, ההמלצה לקבוע זכות לנוכחות סנגור בחקירה שתוגבל רק לקבוצות החלשות ביותר ולא תינתן לכלל הנחקרים – שרובם ככולם חלשים מאוד מול כוחה העצום של המשטרה – היא מאכזבת מאוד ואיננה מתיישבת עם דברי הוועדה בדבר חשיבות הזכות וסקירתה את המצב במדינות מערביות אחרות.

כיצד ניתן להסביר (אם כי בוודאי לא להצדיק) את הפער העצום בין הסקירה התיאורטית וההשוואתית לבין ההמלצות? הוועדה סבורה כי שילוב פתרונות חלופיים כגון תיעוד חזותי וקולי של החקירה מהווה פתרון חלופי לנוכחות סנגור בחקירה.⁷⁸ אולם גם כאן הדוח מסתפק ברמת יתירות נמוכה ולא בטיחותית, ואף הפתרון החלופי של תיעוד חזותי וקולי של החקירה אינו מספק הגנה מספקת מפני הרשעות-שווא, כפי שניווכח בפרק הבא.

74 ש.ס.

75 הדוח, עמ' 61.

76 הדוח, עמ' 63.

77 הדוח, עמ' 64.

78 הדוח, עמ' 63.

עמדה עוד פחות רצויה הועלתה על-ידי חברי המיעוט בוועדה:

החשש שהועלה ביחס לנוכחות סניגור בחקירה נבע, בין היתר, נוכח אופייה של החקירה במשפט הישראלי, המתבססת במידה רבה על השיח הבין-אישי בין החוקר לנחקר בעת החקירה. שיח זה חשוב ביותר לצורך מימוש האינטרס הציבורי של הגעה לחקר האמת, גילוי עבירות והעמדת עבריינים לדין. לפיכך, אף אם הסנגור ידרש שלא להתערב במהלך החקירה ויוותר גורם פסיבי, עצם נוכחותו בחקירה עלולה לפגוע בדינמיקה של החקירה, למנוע שיתוף פעולה של החשוד בחקירה ולמעשה להפוך את החקירה להליך טכני ועקר. בנוסף, חשיפת הסניגורים לחומרי החקירה עלולה להעמיד אותם בדילמות אתיות כבר בשלב החקירה.⁷⁹

יצא המרצע מן השק! חברי המיעוט בוועדה בעצם אומרים: אנו מעוניינים להמשיך ללחוץ על נחקרים להודות, נא לא להפריע לנו. ואותה וועדה למניעת הרשעות-שווא שהצהירה באותו הדוח כי מודל החקירה מוכוונת-ההאשמה Reid הנוהג במשטרת ישראל יוצר סכנה משמעותית של הודאות-שווא ובעקבותיהן הרשעות-שווא, מקבלת משום מה בהבנה את עמדת המשטרה המגוננת על "השיח הבין-אישי בין החוקר לנחקר".⁸⁰ בנוסף, חברי המיעוט מתייחסים בכובד ראש לטענה המקוממת שלפיה בעוד שיש לסמוך על חוקרי המשטרה, יש לחשוד בציבור הסנגורים.

נראה שגם חברי המיעוט חשו שהטיעון שלהם חלש ולא משכנע, ולכן הוסיפו:

מעבר לכך, הדרישה לנוכחות סניגור בחקירה מעוררת אף קשיים יישומיים. בהקשר זה יש לתת את הדעת לכך שקביעת חובה או זכות לנוכחות בחקירה תחייב זמינות גבוהה של הסניגורים, אשר יצטרכו להגיע לחקירת החשוד מעכשיו לעכשיו ולעיתים יום אחר יום.⁸¹

ראשית, באשר ל"קשיים יישומיים", לפי הוועדה "כל מדינות העולם המערבי אימצו הסדרים המאפשרים נוכחות של סנגור בחקירה במתכונת זו או אחרת"⁸² – נראה שגם סנגורי ישראל צפויים להצליח לעמוד במשימה. **שנית**, הסנגוריה הציבורית, שאמורה לשאת בעיקר נטל הייצוג, הביעה, כאמור, תמיכה בקביעת זכות רחבה לנוכחות סנגור בחקירה – שאינה מוגבלת לקבוצות הפגיעות ביותר. **שלישית**, גם חוקרי המשטרה צריכים ו"יצטרכו להגיע לחקירת החשוד מעכשיו לעכשיו ולעיתים יום אחר יום" ואף אחד אינו מעלה על הדעת לגרוע אותם ממעמד החקירה...

3. תיעוד חזותי וקולי של החקירה

הוועדה סוקרת את הספרות המחקרית בנושא ומאתרת בה כמה סיבות לכך שתיעוד חזותי של חקירות עשוי להפחית את הסיכון להודאות-שווא: האחת – הוא עשוי למנוע התנהגות אסורה של חוקרי המשטרה; השנייה – הוא מאפשר משוב לחוקרים ושיפור של הכשרותיהם; השלישית – הוא מאפשר לחוקרים לצפות בחקירה ולמקד את המשכה; והסיבה הרביעית –

⁷⁹ הדוח, עמ' 65.

⁸⁰ "וְגַר וְאֵב עִם פֶּבֶשׁ וְנִמְר עִם גְּדִי יִרְבֵּץ וְעֵגֶל וְכַפִּיר וּמְרִיא יִחְדוּ וְנֹעַר קָטָן נִהַג בָּם." – ישעיהו פרק ו' פסוק ו'.

⁸¹ הדוח, עמ' 66.

⁸² הדוח, עמ' 61.

התיעוד עשוי למנוע הסתמכות של התובעים ושל השופטים על הודאות-שווא.⁸³ לאחר מכן, הוועדה סוקרת בהרחבה את המצב במדינות אחרות ומאתרת מגמה ברורה של הרחבת חובת התיעוד.⁸⁴ יתרה מזו: בחלק מהמדינות נקבע כלל של פסילה מוחלטת של הודאות שנגבו בחקירות לא מתועדות; או נקבעה חזקה שהן פסולות.⁸⁵

הוועדה מאוד מוטרדת, משום מה, מהעלויות הכרוכות בהרחבת התיעוד. היא מציינת שיש מדינות שבהן הרחבת התיעוד נעשתה באופן הדרגתי בשל עלויות אלה. הוועדה מציינת שאומנם עלות ההקלטה עצמה נמוכה, שהרי ממילא חדרי החקירות מצוידים במצלמות, אך הוועדה מוסיפה ש"יש לקחת בחשבון גם את העלויות הנלוות, כגון הזמן והמשאבים שיידרשו לתביעה ולהגנה בכדי לעבור על התיעוד החזותי במלואו ולחלופין, את עלויות התמלול הגבוהות ואת כוח האדם הדרוש לקריאה יסודית של התמלילים."⁸⁶ לבסוף, הוועדה מעניקה משקל מכריע לעמדת חבריה מהפרקליטות ומהתביעה המשטרית:

במסגרת דיוני הוועדה, הביעו פרקליטות המדינה והתביעה המשטרית את עמדתן, שלפיה לא ניתן לקבל החלטה האם להגיש כתב אישום נגד חשוד שחקירתו תועדה בתיעוד חזותי-קולי מבלי לצפות בתיעוד החקירה, או לכל הפחות לקרוא את תמלול החקירה במלואו. החלטה כזו תהיה בלתי מקצועית ואף עלולה לגרום עינוי דין לחשוד, שהחלטה על הגשת כתב אישום נגדו תתקבל מבלי שהתביעה התרשמה ממהלך החקירה המלא.⁸⁷

חוששני שיש כאן כשל לוגי. מבנה הטיעון הוא כזה:

1. הנחה: ללא צפייה בתיעוד החקירה, לא ניתן לקבל החלטה מקצועית אם להגיש כתב-אישום;

2. הנחה: קשה לתובעים לצפות בהקלטות (הדבר מצריך זמן);

3. מסקנה: עדיף שכלל לא תהיינה הקלטות.

תהייה: האם אז ההחלטה תהיה מקצועית יותר? האם אז ההחלטה לא תסכן חפים-מפשע? רק כי הפרקליטות והתביעה המשטרית לא ידעו על הבעיות שאולי קיימות בחקירה?

ראשית, העמדה המובאת בדוח מזכירה את המיוחס לבת היענה, הטומנת ראשה בחול כדי שלא לראות את המתרחש, תוך החלפת החול בהיעדר הקלטה. **שנית**, אפילו אם חוקרי המשטרה והתובעים לא יצפו בתיעוד החקירה – מדוע למנוע זאת מהסנגור? הרי אם ימצא בתיעוד קטעי חקירה בעייתיים, יוכלו החוקרים והתובעים לצפות בהם ולהשיב על טענותיו. **שלישית**, ההימנעות מהקלטה היא בעייתית במיוחד בשיטת משפט שאיננה מתירה נוכחות סנגור בחקירה: הפיקוח מוסר גם מלכתחילה וגם בדיעבד. הוועדה אינה מסתייגת מטיעון זה של הפרקליטות והתביעה המשטרית, אלא מבססת עליו את המלצתה בנושא:

⁸³ הרוח, עמ' 66.

⁸⁴ הרוח, עמ' 67 – 71.

⁸⁵ הרוח, עמ' 68.

⁸⁶ הרוח, עמ' 70.

⁸⁷ הרוח, עמ' 71.

הוועדה סבורה כי באופן עקרוני, מן הראוי שחקירותיהם של כל החשודים יתועדו בתיעוד חזותי-קולי. עם זאת, לאור ההשלכות התקציביות שעשויות להיות להרחבת חובת התיעוד וההיערכות הנדרשת בנושא זה, הוועדה ממליצה כי הרחבה זו תתבצע בהדרגה, וזאת בכפוף להקצאת המשאבים הדרושים ולחלופין, רק לאחר השלמת האפשרות לתמלול אוטומטי של החקירות. בכפוף להקצאת המשאבים וההתקדמות הטכנולוגית האמורה, ממליצה הוועדה כי בשלב הראשון, יתוקן חוק סדר הדין הפלילי (חקירת חשודים), כך שייקבע כי החובה לתעד חקירות בתיעוד חזותי-קולי חלה בעבירות שעונש המקסימום בגינן הוא 5 שנות מאסר ומעלה, וכן בכל חקירה של חשוד שהנו קטין ושל חשוד שהנו אדם עם מוגבלות. בשלב השני, תורחב החובה לכל העבירות מסוג פשע.⁸⁸

ראשית, לא ברור מדוע וועדה למניעת הרשעות-שווא ולתיקון, שהמנדט שלה הוא בעצם להמליץ המלצות ליצירת בטיחות מפני הרשעת חפים-מפשע, אינה ממליצה על הדרוש לשם כך, אלא מסתפקת במועט - במה שלהערכתה ניתן לתקצב. האם חברי הוועדה ראו עצמם כשומרי אוצר המדינה? לא ברור למה הוועדה כל-כך קשובה לקשיים המעשיים שעשויים להיות למשטרה ולתביעה ביישום ההמלצה הבטיחותית המתבקשת. **שנית**, הוועדה אפילו לא מציינת מהו התקציב הדרוש לשם הסדרת תיעוד מלא. **שלישית**, לא סביר שההמלצה הבטיחותית תקוצץ לפי מידות התקציב שהוועדה מדמינת. ומה אם מחר יימצאו שדות גז חדשים, או תהיה סדרת "אקזיטים" בתחום ה"הייטק" שתעשיר את אוצר המדינה במיסים בשיעור של מיליארדי שקלים – האם נצטרך לשוב ולכנס את הוועדה למניעת הרשעות-שווא ולשאול את חבריה האם הם מוכנים להמליץ על הרחבת תיעוד החקירות? **רביעית**, שימו לב שאפילו ההמלצה באשר ל"שלב השני" (והאחרון?) מסויגת לעבירות מסוג פשע. האם מאסר של שלוש שנים הוא עניין של מה בכך, שאינו מצריך זהירות מפני הרשעת חפים-מפשע ותיעוד של החקירה? האם מאסר כלשהו יכול להיחשב לסיכון שאינו מצדיק השקעת משאבים למניעת הרשעות-שווא? כזכור, הוועדה נמנעה מלהמליץ על הרחבת הזכות לנוכחות סגור כיוון שלדעתה די בתיעוד חזותי וקולי במהלך החקירה. אולם כעת מתברר שבחקירות רבות, גם כאשר על הכף מונח זמן מאסר משמעותי, לא יהיה תיעוד כלל. יתרה מכך, אפילו אם אף אחד לא יצפה בהקלטות כיום, עדיין יש ערך לתיעוד החקירות. הבה נשווה את הקלטת החקירה לאיסוף דגימה מזירת הפשע, שמאפשרת השוואה גנטית. האם מתקבל על הדעת לא לאסוף ולשמור דגימות רק משום שעלות הבדיקה יקרה? בתחילת הדרך, בשנות התשעים של המאה העשרים, היו בדיקות הד.נ.א. יקרות. בחלוף שלושה עשורים, כיום הבדיקות זולות. בארצות-הברית אנו עדים למאות מקרים שבהם אסירים שהורשעו בתקופה שבה לא בוצעו השוואות גנטיות, מזוכים על בסיס השוואות גנטיות שנערכות כיום במסגרת פרויקט החפות.⁸⁹ מדוע לחרוץ כיום את גורלו של אדם שמודה בחקירתו הודאת-שווא ומורשע, למאסר ולקלון נצחי מבלי להותיר סיכויים לזיכוי ולטיהור שמו בעתיד על בסיס הקלטות החקירה? ההימנעות מההקלטה חורצת את גורלו, בדומה למצב שבו היו נמנעים מאיסוף דגימות ביולוגיות מזירת הפשע. לבסוף, אפשרות נוספת

⁸⁸ הדוח, עמ' 71 – 72.

⁸⁹ ראו אתר פרויקט החפות: <https://innocenceproject.org>

שניתן לחשוב עליה: נניח שבעתיד תפותח בינה מלאכותית שתוכל לזהות אמירת אמת ותוכל לזהות אמירת שקר תוך ניתוח הקלטות החקירה. אומנם בני אדם נכשלים בהבחנה בין דברי אמת לבין דברי שקר, אך ייתכן שבעתיד תפותח תוכנת מחשב שתעשה זאת טוב מהם. מדוע לסתום כיום את הגולל ולא לאפשר למורשעים בדיקה כזו בעתיד?

ד. המלצות אלטרנטיביות

כדי שהמאמר לא יצטייר חלילה כ"ביקורת הורסת" ובמטרה להדגיש שמדובר ב"ביקורת בונה", אציע בפרק זה כמה המלצות לשיפור החקירה המשטרית ולהקטנת הסיכויים שתיב הודאת-שווא, שצפויה להוליך להרשעת-שווא.⁹⁰ המלצות נוספות מרוכזות בנספח קצר למאמר, שבו מוחל מודל הבטיחות המתקדם STAMP על הודאות בחקירה המשטרית. לשם הקטנת הסיכון להרשעת חפים-מפשע כתוצאה מהודאות-שווא בחקירה המשטרית, הכרחי להכיר בתופעה ובסכנותיה, ולכן מומלץ ללמד את כל אנשי מערכת אכיפת החוק הפלילי את המחקרים אודותיה. בהמשך יש ליצור מנגנונים להקטנת הסיכון, שיכללו, בין היתר: הכשרות לחוקרי המשטרה באשר לסכנה של הרשעת חפים-מפשע כתוצאה מהחקירה המשטרית; ויחס לא סלחני של השופטים כלפי הפרות חוק של חוקרים המתגלות בבית-המשפט, לרבות שימוש מוגבר בכלל פסילת הראיות שהושגו שלא כדין ומתן תוכן משמעותי יותר לדרישת החוק כי ההודאה תהיה "חופשית ומרצון".

יש לשנות כליל את שיטת החקירה המשטרית, כך שלא תתמקד בגביית הודאות מהחשודים, תשקף פתיחות לאפשרויות שאינן אשמת החשוד, ותהווה ניסיון רציני להגיע לחקר האמת. יש לנקוט אמצעים נגד התפיסה המוטעית של "אשמת החשוד" ("ראיית מנהרה"), בעיקר בהכשרתם של חוקרי המשטרה. על המשטרה לעבור משיטת החקירה האגרסיבית ומוכוונת-ההאשמה הידועה כ"שיטת Reid", שמטרתה המוצהרת היא לגרום לחשוד להודות, לשיטת החקירה המתקדמת ומוכוונת איסוף המידע PEACE, שנועדה לקבל מהחשוד מידע ולאחר מכן לעמת אותו עם הראיות שבידי המשטרה ולשמוע את הסבריו. יש לחדול משימוש חוקרי המשטרה בתחבולות שעלולות לגרום להודאות-שווא. יש לאסור עליהם לשקר לנחקר, ובמיוחד לאסור עליהם לשקר שיש בידיהם ראיות מפלילות. ככל שהמשטרה משקיעה אנרגיה גבוהה יותר בגביית ההודאה, כך משקלה הריאלי פוחת עד כי גם אם תושג, לא תוכל ללמד אם הנאשם אכן עבר את העבירה.

יש לאפשר נוכחות סנגור כמשקיף במהלך החקירה ולאפשר היוועצות בסנגור לפני תחילת החקירה. יש לתעד בווידאו (חזותית וקולית) את החקירה בכללותה, על מנת שאפשר יהיה להשתמש בתיעוד בעת קבלת ההחלטות במשטרה, בתביעה, בסנגוריה ובבית-המשפט. לשם כך יש להרחיב את ההסדר הקיים בחוק לתיעוד חקירות, כך שיחול על כל החקירות בכל העבירות שעונשן המרבי מאסר (כלשהו) וישתרע על כל משך החקירה. אין להסתפק בתיעוד מתן ההודאה, משום שלא ניתן להעריך את רצוניות ההודאה ואת האמיתות שלה ללא צפייה במלוא החקירה.

נדרש שינוי של מעמד ההודאה, כך שלא עוד תוכתר כ"מלכת הראיות" ולא עוד תשמש כקיסרית הרשעות-השווא. מוצע כי ביסוס הרשעה על הודאה יתאפשר רק בצירוף ידיעה של

⁹⁰ וראו גם: סנגור, ביקורת החקירה המשטרית, לעיל ה"ש 11; Boaz Sangero, *Safety from False Confessions*, 54(1) CRIM. L. BULLETIN 25 (2018).

החשוד על פרטים מוכמנים שלא היו ידועים למשטרה ובצירוף (במצטבר ולא כחלופה) ראיה שתהווה "סיוע חזק": ראיה משמעותית, אובייקטיבית, חיצונית (שלא באה מפי הנאשם או מהתנהגותו) התומכת בהשערה שהנאשם עבר את העבירה המיוחסת לו.⁹¹

ה. אחרית דבר: הרכב הוועדה - ניסיון בלתי-צליח ליצירת בטיחות מפני הרשעת חפים-מפשע

המלצות הוועדה עשויות היו להיות טובות מאוד אילו הרחיבה את מעגל המוגנים מקבוצות חלשות במיוחד ובעיקר הקטינים, הלוקים בנפשם והלוקים בשכלם, למעגל החשודים כולם. כל החשודים והנחקרים הם חלשים אל מול כוחה העצום של מערכת אכיפת החוק. ובכיוון ההפוך: עצם העובדה שלדעת הוועדה ניתן וצריך לחזק את ההגנה על חלק מהחשודים ומהנחקרים באמצעות היוועצות בסנגור, נוכחותו בחקירה, תיעוד החקירה, ואי-הסתפקות בהודאה לבדה לשם הרשעה ודרישת ראיה עצמאית שתהווה סיוע להודאה, מלמדת שניתן לחזק כך את ההגנה על כלל החשודים, הנחקרים והנאשמים. בנוסף, כדי להגיע לדרגה של המלצות טובות מאוד, צריך גם לדרוש מעבר משיטת החקירה מוכוונת האשמה Reid לשיטת חקירה של איסוף מידע כגון PEACE.

קיים פער עצום בין סקירת המחקרים והמשפט המשווה המובאים בדוח⁹² לבין המלצות הוועדה. קיים אפילו פער גדול בין ההצהרות היפות של הוועדה בדבר חשיבותן של הזכויות השונות המקובלות במקומות אחרים, כגון נוכחות סנגור בחקירה, לבין ההמלצות המאכזבות, שרחוקות מאוד מן ההצהרות. נוצר הרושם המטריד שהוועדה קשובה מדי לצרכיהן של הרשויות, ובמיוחד המשטרה והתביעה, עד כי הדבר מחבל בהגנה שהיא מציעה לספק מפני הרשעת חפים-מפשע; הגנה שלשמה הוקמה הוועדה ושבאה לידי ביטוי כבר בשמה של הוועדה.

פער דומה מצאתי גם בדוח הקודם של אותה וועדה, שעסק בעדויות ראיה שגויות וזיהוי מוטעה.⁹³ גם שם הייתה הוועדה קשובה מדי לצרכי המשטרה ולקשייה הארגוניים, ולפיכך השלימה עם זניחת מסדר הזיהוי החי והמעבר של המשטרה למסדר זיהוי תמונות, חרף

⁹¹ המלצות נוספות שהן רלוונטיות לנושא המאמר אך לא נדונו בו בשל צמידותו לדוח הוועדה הן: נקיטת סנקציות אפקטיביות כנגד חוקרי משטרה המפרים את החוק; העלאת רמת היתירות (redundancy) של מערכת המשפט הפלילי, כך שטעות של אדם אחד לא תחרוך את גורל הנאשם, אלא הדברים ייבדקו היטב על ידי אנשים נוספים; יש לחדול משימוש חוקרי המשטרה במדובבים שעלולים לגרום להודאות-שווא, ובמיוחד לחדול מהשימוש בעבריינים כמדובבים. גם באשר לשוטרים שפועלים כמדובבים יש להימנע מדיכוי אקטיבי ולהסתפק בדיכוי פאסיבי. ניתן לקדם משמעותית את כל הפעולות האלה ופעולות נוספות באמצעות הקמת מכון לאומי לבטיחות במשפט הפלילי. למתווה להקמת מכון לאומי לבטיחות במשפט הפלילי, במסגרת המערכת המשפט הפלילי, ראו סנגור, בטיחות מפני הרשעת חפים מפשע, לעיל ה"ש 2, עמ' 77 – 82. בשנים האחרונות כבר פועל גוף אקדמי כזה, "המכון לבטיחות במשפט הפלילי" במכללה האקדמית גליל מערבי ואף מפעיל "צוות בטיחות במשפט הפלילי", בהשתתפות בעלי תפקידים בכירים במערכת המשפט הפלילי ואנשי אקדמיה – ראו אתר המכון ודוח לסיכום שנות פעילותו הראשונות 2020 – 2022: https://wgalil.ac.il/research/research_centers/safety. אך בכך אין די ונדרש מכון לאומי לבטיחות במשפט הפלילי, בעל סמכויות.

⁹² ראו לעיל ה"ש 4 והטקסט המפנה אליה.

⁹³ הוועדה הציבורית למניעת הרשעות שווא ותיקונן – דוח ביניים בנושא עדויות ראייה שגויות וזיהוי מוטעה (2019).

המחקרים המלמדים שמסדר זיהוי התמונות מועד לטעויות רבות יותר; וויתרה על דרישת הסמיות הכפולה (עיוורון כפול – מצב שבו לא רק העד המזהה, אלא גם השוטר שעורך את המסדר לא ידע מיהו החשוד, כדי למנוע רמזים, מכוונים או סמויים) שעליה ממליצים הפסיכולוגים החוקרים את הנושא, וזאת רק משום שהמשטרה טענה שקשה לה לארגן כך את מסדר הזיהוי; וויתרה למשטרה על חובת תיעוד המסדר בשל קושי לארגן צילום ווידאו (בעידן שבו לכל שוטר טלפון נייד שמאפשר תיעוד); ועוד.⁹⁴

ברוח הנוכחי מובא, כמובן, הרכב הוועדה. הוועדה כללה שמונה חברים, לכאורה אחד מכל גוף רלוונטי: בית-המשפט (שופט בדימוס); הפרקליטות; התביעה המשטרית; הסנגוריה הציבורית; אגף המודיעין והחקירות במשטרה; משרד המשפטים (מחלקת ייעוץ וחקיקה); האקדמיה; בצירוף פרופ' דוד ליבאי ז"ל (שר משפטים לשעבר). שלושה מהשמונה הם אנשי אכיפת חוק המכהנים בתפקידיהם (בפרקליטות, בתביעה המשטרית ובאגף המודיעין והחקירות במשטרה). כל אחד מהם פועל וודאי עשורים שלמים במסגרת הפרקטיקות הקיימות בגופים אלה. כמעט כל חברי הוועדה הם אנשי הממסד (שישה משמונה). רק שניים או שלושה חברי וועדה הם בעלי פוטנציאל ליברלי (מהאקדמיה, מהסנגוריה הציבורית ויו"ר הוועדה⁹⁵). נפקד מקומם של הסנגורים הפרטיים וצומצם למינימום האפשרי מקומה של האקדמיה (חוקר אחד ויחיד). האומנם הרכב שכזה צפוי להניב רפורמה? הניתן לצפות מאדם שכל חייו המקצועיים פעל בהתאם לשיטה מסוימת (כגון, בענייננו, שיטת החקירה מוכוונת-האשמה) והורגל לכך שגביית הודאה היא יעד חשוב, ושניתן להשתמש בשיטות חקירה מגוונות כדי להשיגה, ושניתן לבסס עליה הרשעה בטוחה, אפילו ללא דרישת סיוע, יניף במו ידיו את נס השינוי?

לכל אורך הדוח עולה מבין השורות הניסיון ההרואי משהו של יו"ר הוועדה להגיע להסכמות, כביכול היה מגשר. רק בסוגיה מרכזית אחת לא הגיעו להסכמה ולכן יש דעת מיעוט של הסנגוריה הציבורית בנספח קצר לדוח. כיצד מגיעים להסכמה בסוגיה שיש לגביה מחלוקת? בדרך-כלל יסכימו על מכנה משותף, שהוא מטבעו די נמוך. זהו מתכון לשיתוק שמונע החלטות משמעותיות ואינו מאפשר רפורמה ושיפור. ואכן המלצות הוועדה אינן מוסיפות לחשודים, לנחקרים ולנאשמים זכויות שלא ממילא כבר הוכרו בפסיקת בית-המשפט העליון ורובן אפילו לא מרחיבות זכויות אלה, אלא "מצלמות" את המצב הקיים בחוק ובפסיקה.

אילו היה מצבה של מערכת המשפט הפלילי מצוין והיא הייתה מתפקדת ללא תקלות, ובוודאי ללא הרשעה של חפים-מפשע, אולי לא היה רע בהרכב וועדה שנשלט ללא עוררין

⁹⁴ לביקורת מפורטת על הדוח בנושא עדויות ראייה שגויות וזיהוי מוטעה ראו סנג'רו, בטיחות מפני הרשעת חפים מפשע, לעיל ה"ש 2, עמ' 213 – 221.

⁹⁵ יו"ר הוועדה הוא מצד אחד שופט בדימוס, תפקיד שמתיישב יותר עם שמרנות והנצחת המצב המשפטי הקיים, ומצד שני: היו לו כמה פסיקות ליברליות, כגון באשר לכלל פסילת הראיות שהושגו באמצעים פסולים (ע"פ 5956/08 אל-עוקה נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 23.11.2011); דנ"פ 5852/10 מדינת ישראל נ' שמש ואח' (פורסם בנבו, 9.1.2012); רע"פ 10141/09 בן חיים, ג'בלי ועייש נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 6.3.2012); ע"פ 4988/08 פרחי נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 1.8.2011). וראו דיון בפסקי-דין אלה: בועז סנג'רו, "כלל פסילת הראיות שהושגו באמצעים פסולים מתפתח, אך עדיין ללא נכונות לשלם מחיר חברתי (ולזכות אשם בעבירה חמורה שעודנו חי)", משפטים על אתר ד' (2012); לפני מינויו לשופט בית-המשפט העליון היה משך שנים רבות עורך-דין פרטי (אם כי לא סנגור); ולאחר פרישתו הצטרף למוסד אקדמי.

על-ידי אנשי מערכת אכיפת החוק. אך עצם הקמת הוועדה מלמד שיש הסבורים שהמערכת איננה מושלמת והיא טעונה שיפור. כדי להצליח לשפר נדרשת וועדה שונה לחלוטין, עם יותר סנגורים, גם סנגורים פרטיים, עם אנשי ציבור שאינם באים מגופים בעלי אינטרסים ישירים ועם הרבה יותר אנשי אקדמיה שחוקרים את הנושא. מוצע בזה כי אנשי אקדמיה שחוקרים את הנושא יהוו לפחות מחצית מכלל חברי הוועדה. כך ייווצרו סיכויים טובים להמלצות לרפורמה אמיתית ולשינוי לטובה. מכיוון שלוועדה אין, כמובן, סמכות חקיקה, ותפקידה הוא להציע שינויים לשם שיפור המצב הקיים, נראה כי אין די אפילו בהרכב מאוזן בין שמרנים לליברלים, אלא כדי שוועדה כזו תהיה מסוגלת להציע למחוקק שינויים משמעותיים ולאפשר לו לבחור אם לאמץ אותם, על רוב מוחלט של חבריה להיות בעלי פוטנציאל ליברלי. ממילא אין וודאות שהמחוקק יקבל את המלצות הוועדה, ובדיונים עליהן בוועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת צפויים ממילא לפעול כוחות שמרניים רבים וחזקים.⁹⁶ לפיכך הצעותיי לשינוי הרכב הוועדות המתבקשות להציע רפורמה בדיון הפלילי (כמו גם לשינוי הרכב המשתתפים בדיוני החקיקה בוועדות הכנסת) חורגות מעבר לדוח הנוכחי ותקפות לכל ניסיון לשיפור המצב החוקי הקיים.

למעשה, הרכב הוועדה למניעת הרשעות שווא ולתיקונן גרם לכך שבעוד שהסנגוריה הציבורית קיבלה את הזכות המצומצמת לכתוב דעת מיעוט קצרה שמובאת רק כנספח לדוח, רשויות אכיפת החוק קיבלו (בפועל, מבחינה מעשית) זכות וטו על המלצות הוועדה. בקורס החובה דיני עונשין לומדים הסטודנטים שבעוד שכל הניסיונות נכשלו (אחרת הייתה זו עבירה שנשלמה), הניסיון הבלתי-צליח מיוחד בכך שמלכתחילה לא היו לו סיכויי הצלחה (ניסיון ירי באמצעות נשק מנוטרל; ניסיון לגנוב מכיס ריק; ניסיון להרעיל תוך שימוש בסוכר במקום בציאניד; וכדומה). חוששני שהרכב הוועדה למניעת הרשעות שווא ולתיקונן מכשיל מראש כל אפשרות להגיע להמלצות משמעותיות לרפורמה, כאלה שתיצורנה בטיחות מפני הרשעת חפים-מפשע ושיפור משמעותי של מערכת המשפט הפלילי. שמה סוף מעשה במחשבה תחילה?

נספח - הפעלת מודל הבטיחות המתקדם STAMP על הודאות

במערכת המשפט הפלילי מושגי הבטיחות אינם מוכרים. עלינו ללמוד אותם מתחומים אחרים שבהם קיימים גורמי סיכון משמעותיים לתאונות, כגון תעופה, תחבורה, הנדסה, עבודה ורפואה. פרופ' ננסי לוונן מ-M.I.T., שהיא יועצת הבטיחות של סוכנות התעופה והחלל האמריקנית NASA, פיתחה מודל בטיחות גנרי מצוין, שמתאים להפעלה לא רק על מערכות טכנולוגיות, אלא גם על מערכות המבוססות על החלטות אנוש, כגון בית-חולים. המודל ידוע בראשי התיבות STAMP (System Theoretic Accident Model and Processes).⁹⁷ להערכתו, מודל זה מתאים מאוד למערכת המשפט הפלילי. במסגרת מודל

⁹⁶ מניסיוני כמומחה אורח בדיונים של וועדות כנסת שדנו בהצעות חוק בתחום המשפט הפלילי, נציגי הגופים בעלי הפוטנציאל השמרני (שוטרים בתפקידים שונים, תובעים משטריים, נציגים מהפרקליטות, אנשי מחלקת ייעוץ וחקיקה במשרד המשפטים, ועוד) מהווים שם רוב מוחלט מבין האורחים, שאינם חברי כנסת.

⁹⁷ NANCY G. LEVESON, ENGINEERING A SAFER WORLD – SYSTEMS THINKING APPLIED TO SAFETY (2011); NANCY LEVESON, AN INTRODUCTION TO SYSTEM SAFETY ENGINEERING (2023).

זה יש ללמוד לעומק את מערכת הבטיחות-הקריטית (safety-critical system) ובשלב הראשון לאתר את גורמי הסיכון (hazards). בשלב השני יש להגדיר מהם אילוצי הבטיחות (constraints) שאותם יש לכפות על המערכת, כדי שאותו סיכון יוסר או לפחות לא יתממש. בשלב השלישי יש לפתח אמצעים של פיקוח ובקרה (control), שמטרתם לכפות על המערכת את האילוצים. לדעתי, מהלך דומה יכולה וצריכה הייתה לעשות וועדה למניעת הרשעות-שווא, ברוח שעוסק בהודאות-שווא בחקירה.

באשר להודאות-שווא, שלושת גורמי הסיכון אינם קשים לאיתור: הראשון – חקירת חשוד מוליכה להודאת-שווא; השני - הודאת-שווא מתקבלת כראיה בבית-משפט; והשלישי – נאשם מורשע בהתבסס על הודאת-שווא. להלן אציג את האילוצים הדרושים לדעתי לשם יצירת בטיחות מפני הרשעת חפים-מפשע על בסיס הודאותיהם; ואת אמצעי הפיקוח והבקרה שאני מציע לקיים או להנהיג. המודל מוצג כמקובל באמצעות טבלה. חרף העובדה שהשקעתי מחשבה רבה במודל זה, אינני טוען שהטבלה שלהלן היא סוף פסוק ושלא ניתן לחשוב על אילוצים אחרים; ובוודאי אינני טוען שמיציתי בזה את כל אמצעי הפיקוח והבקרה. מטרתי הצנועה היא להתמודד עם מנגנון ההגנה הרווח בקרב משפטנים, שלפיו בטיחות היא עניין למערכות טכנולוגיות כגון מטוס או מכונית ושמערכת המשפט היא מורכבת מכדי שניתן יהיה להפעיל עליה מודל של בטיחות. לאחר ערעור מנגנון ההגנה הקונגטיבי הנ"ל, יבואו אחרים ויפתחו את המודל. אכסניה טובה לעשות כן באופן מקצועי היא מכון לאומי לבטיחות מפני הרשעת חפים-מפשע – לכשיוקם.⁹⁸ להלן הצעתי להפעלת המודל על הודאות בחקירה.⁹⁹

הפעלת מודל הבטיחות STAMP על הודאות

אילוצים בטיחותיים + פיקוח ובקרה	גורמי סיכון
<p>אילוצים בטיחותיים:</p> <p>1. הודאה הנגבית בחקירה חייבת להיות רצונית (וולונטרית).</p> <p>2. הודאה הנגבית בחקירה חייבת להיות מהימנה.</p> <p>3. אסור להפעיל על הנחקר לחץ פיזי מסוג כלשהו או לחץ פסיכולוגי משמעותי כדי שיודה.</p> <p>(לרבות: אסור לשקר לנחקר שקיימות ראיות מפלילות נגדו; אסור לאיים על הנחקר; אין לחקור זמן רב ברציפות או בלילה או ללא שינה; אסור לעצור לצורך חקירה; אם החקירה מתקיימת בתנאי מעצר – יש להקפיד על תנאים הולמים; אין לחקור בשיטה הלוחצת "Reid"; אין לחקור בניסיון לגבות הודאה מ"חשוד" שאין כנגדו ראיה משמעותית כלשהי ("דייג"); אין להשתמש במדובבים עבריינים; מדובב שוטר יבצע רק דיבוב פסיבי ולא אקטיבי; אין להשתמש בתחבולה שעלולה לגרום לחץ-מפשע להודות).</p> <p>4. אסור ליצור פיתוי גדול של הנחקר להודות, כזה העלול לגרום גם לחץ-מפשע להודות.</p>	<p>גורם סיכון א' – חקירת חשוד מוליכה להודאת-שווא</p>

⁹⁸ ראו לעיל ה"ש 91.

⁹⁹ המודל הוצג לאחרונה בספר בטיחות מפני הרשעת חפים מפשע, לעיל ה"ש 2, עמ' 193 – 195.

אילוצים בטיחותיים + פיקוח ובקרה	גורמי סיכון
<p>אמצעי פיקוח ובקרה:</p> <p>5. אין לגבות הודאה תוך הפרת "כללי מירנדה" (החוקרים חייבים להודיע לנחקר על זכותו לשתוק; על זכותו לקבל ייעוץ של סנגור, פרטי או ציבורי; ועל האפשרות שדבריו ישמשו נגדו בבית-משפט).</p> <p>6. יש לתעד תיעוד חזותי וקולי את מלוא החקירה (ולא רק את מסירת ההודאה) של כל עבירה שדינה מאסר.</p> <p>7. יש לאפשר לסנגור להיות נוכח בחקירה כמשקיף, לכל אורך החקירה.</p> <p>8. יש לתדרך חוקרי משטרה ותובעים באשר לסכנות שבהפרת כללים 1-7.</p> <p>9. אם תובע מלווה את החקירה, עליו לוודא שהחוקרים פועלים בהתאם לכללים 1-7.</p> <p>10. אסור לתובע להגיש לבית-משפט הודאה שנגבתה תוך הפרת הכללים 1-7.</p>	
<p>אילוצים בטיחותיים:</p> <p>1. אין לקבל הודאה כראיה במשפט אלא אם הוכח שניתנה באופן רצוני ובהתאם לכללי מירנדה הנ"ל.</p> <p>2. אין לקבל הודאה כראיה במשפט אם קיימים סימנים משמעותיים לכך שהיא הודאת-שווא.</p>	<p>גורם סיכון ב' – הודאת-שווא מתקבלת כראיה בבית-משפט</p>
<p>אמצעי פיקוח ובקרה:</p> <p>3. אין לקבל הודאה כראיה במשפט אם הושגה בהפרה משמעותית של אחד מהכללים המכוונים למשטרה (א.1-7) או לתביעה (א.9, א.10).</p> <p>4. יש לתדרך שופטים בהכשרתם ובהשתלמויות תקופתיות באשר למחקרים החדשים בנושא ההודאות ובאשר לסכנות שבהפרת הנחיות ב.1, ב.2, ב.3.</p> <p>5. בערעור על הרשעה, בית-המשפט יערוך בדיקה קפדנית האם קוימו כל ההנחיות שמתייחסות לכל שלושת הסיכונים א, ב, ג.</p>	
<p>אילוצים בטיחותיים:</p> <p>1. אין להרשיע על בסיס הודאת הנאשם כראיה יחידה (שהרי ישנן הודאות-שווא ולבית-המשפט אין כלים לאיתור כל הודאות-השווא).</p> <p>2. אין להרשיע על בסיס הודאה בהיעדר ראיה/ות נוספות/ות המהוות "סיוע חזק".</p> <p>"סיוע חזק" = ראיה משמעותית, אובייקטיבית, חיצונית ועצמאית [לא מפי הנאשם או מהתנהגותו] התומכת במסקנה שהנאשם הוא שעבר את העבירה.</p> <p>3. אין להתבסס על הודאה שאין בה אינדיקציות לכך שהמודה ידע פרטים מוכמנים מזירת הפשע שלא היו ידועים לחוקרים, בליווי תיעוד המוכיח זאת.</p>	<p>גורם סיכון ג' – נאשם מורשע בהתבסס על הודאת-שווא</p>

אילוצים בטיחותיים + פיקוח ובקרה	גורמי סיכון
<p>4. אין להרשיע אם השופטים לא השתכנעו שקיימות ראיות קבילות מלבד ההודאה המוכיחות שהנאשם עבר את העבירה לפחות "במאזן הסתברויות". (כלומר: דרישת מינימום של הוכחת אשמה ברמה של 51% ללא ההודאה).</p>	
<p>אמצעי פיקוח ובקרה:</p> <p>5. יש לתדרך שופטים בהכשרתם ובהשתלמויות תקופתיות באשר למחקרים החדשים בנושא ההודאות ובאשר לסכנות שבהפרת הנחיות ג.1, ג.2, ג.3, ג.4.</p> <p>6. בערעור על הרשעה, בית-המשפט יערוך בדיקה קפדנית אם קוימו כל ההנחיות שמתייחסות לכל שלושת הסיכונים א', ב', ג'.</p> <p>7. לאחר הרשעה, אין לראות בהודאה מכשול בפני ערעור או משפט חוזר, ויש לבחון היטב כל ראיה שעשויה ללמד שההרשעה הייתה מוטעית.</p>	